

Teppo Korhonen

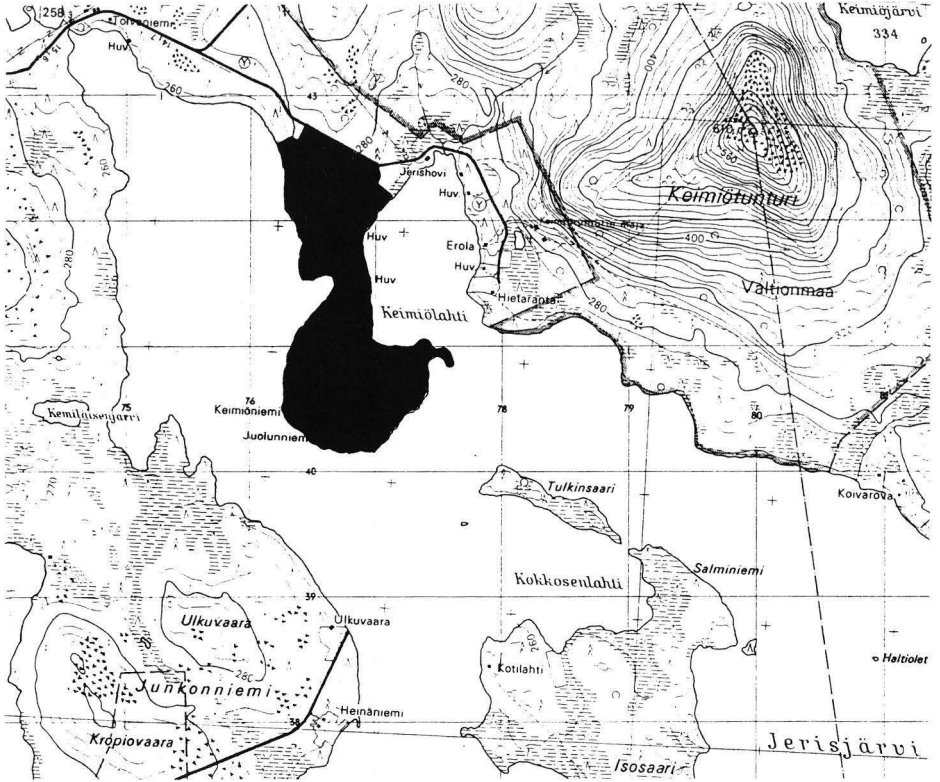
Muonion Keimiöniemen Hurulan kalamaja

Muutama vuosi takaperin museovirasto anoi työvoimaministeriöltä varoja restauroidakseen Muoniossa sijaitsevan, Hurulan kalamajan nimellä tunnetun rakennuksen. Ministeriö myönsikin virastolle määrärahan Lapin kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden pienkohteiden kunnostukseen. Kohtalo puuttui kuitenkin peliin ennen kuin mainitun kalamajan kunnostukseen päästiin käsiksi. Kolme nuorta miestä aiheutti varomattomalla tulen käsittelyllä rakennuksen tuhoutumisen toukokuun 31. päivänä 1991.¹ Omistaja nosti polttajia vastaan kanteen ja esitti korvausvaatimuksen, jonka yhtenä perusteena oli menetetty rakennuksen kulttuurihistoriallinen arvo.

Sekä suunniteltua kunnostusprojektia että korvausvaatimuksen suuruutta arvioitaessa oli Hurulan kalamaja analysoitava rakennustekniikan ja -historian, interiöörin ja eksteriöörin sekä käytön kannalta; se oli myös asetettava historialliseen yhteyteensä ja punnittava arvot mahdollisimman monipuolisesti. Tulokset on esitetty tässä eräänlaisena nekrologina rakennukselle, joka tarjosi monen sukupolven edustajille suojan, tyytyi vaatimattomaan huolenpitoon mutta edusti traagiseen loppuunsa asti järkähtämättä ns. kehityksen vähä vähältä nakertamaa kulttuurimuotoa.

Ympäristö ja kulttuurinen tausta

Muonion kirkonkylästä parikymmentä kilometriä itään sijaitsee kunnan suurin järvi, 12 km pitkä ja 7 km levä, vesialtaan jokseenkin tarkasti 3000 hehtaarin kokoinen Jerisjärvi (Kuva 1). Itäisin osa järvestä kuuluu nykyiseen Kittilän kuntaan. Samuli Paulaharju kirjoittaa teoksessa »Vanhaa Lappia ja Peräpohjolaa» Jerisjärvestä seuraavasti:

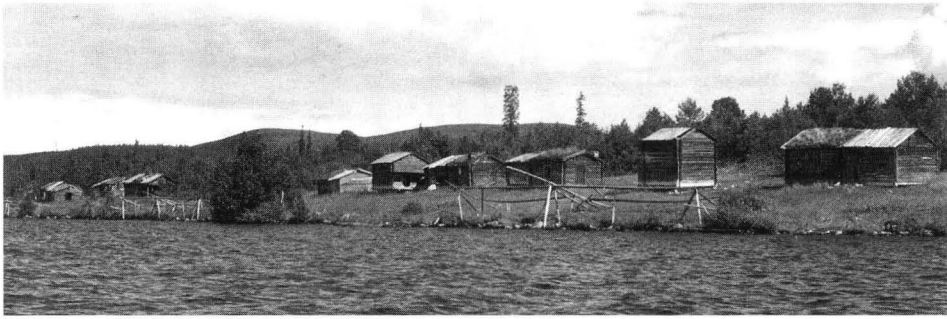

Kuva 1. Muonion Jerisjärvi. Pohjoisesta järveen pistävä Keimiöniemi on kartassa tummennettu. Keimiöniemen itäisimmässä nipukassa sijaitsee Hurulan kämpä.

Tämä monien tunturien joka puolelta saartama suurjärvi, johon jo entisinä aikoina aina Tornion tienoilta valettiin kalanpyyntiin, olikin muoniolaisille niin tärkeä kalakaukalo, että ukot pitivät sitä jopa seurakunnan hoitoon kuuluvana, keskustellen ja päätellen järven kalanpyynnistä kirkonkokouksissaan. (Paulaharju 1923, 174)

Oula Näkkäläjärven mukaan Jerisjärven nimi juontaakin alkunsa varhaiskantaisesta saamen sanasta *jierra*, jonka merkitys oli »kysyä». Jerisjärvi oli siis »Kysytty järvi». ² Vaikka kalastuksen merkitys on saaliiden pienentyessä viime vuosisatoina vähentynyt, »kysytään» järveltä edelleenkin leivän lisää.

Jerisjärven pohjoisesta pistävän Keimiöniemen länsirannalla seisoo Alamuonion kylään lukeutuva yhtenäinen hirsirunkoisten kalapirttien ryvä (Kuva 2). Paikka tunnetaan Kenttärannan nimellä. Peräpohjolan asukkaiden kalastus Jerisjärvellä ja Länsi-Lapin järvilla ulottunee ainakin 1500-luvulle, luultavasti jo edelliselle vuosisadalle. ³ Jo ennen Muonion kiinteää asuttamista kalastelivat Karungin ja Ylitornion seudun asukkaat näillä vesillä, jotka oli vuoden 1553 veroluettelojen mukaan jaettu eri kyläläisten kesken. Kalastajina mainitaan Hannu Heikinpoika Juoksengista, Lauri Heikinpoika Matarengista ja Erkki Juhonpoika Kuivakankaalta. ⁴ Läntisen Pohjanperän kalaisimpiin vesiin kuulunut Jerisjärvi oli 1500-luvun jälkipuolella pääosin Ylitornion

Kuva 2. Keimiöniemen länsirannalla sijaitsevan Kenttärannan kalakämppiä ja -aittoja. Rannassa on nuotankuivausulkuja, taustalla Keimiötunturi. – Valok. Niilo Valonen 1949. Museovirasto KYKA 2685:19.

armassaarelaisten, pirkkalaisista rikkaimpien, kalastusalueetta. Parhaat kalavedet he pystyivät valtaamaan kenties sen kautta, että heidän johtajansa Olli Anundinpoika Tulkki oli samalla myös koko Kemin Lapin vouti. Hänen poikansa Olli Ollinpoika Tulkki lienee puolestaan asettunut ensimmäisenä etelästä tulleena asumaan vakituisesti Muonioon. Hän toimi lapinvoutina 1597–1600.⁵

Ylitorniolaiset suorittivat kruunulle kalastusoikeudesta Jerisjärvessä veroa vuosina 1553–1801. Alkuvuosina järvellä näyttää käyneen kalassa vain pari kolme talollista. 1570-luvun alussa järven sanotaan jääneen joinakin vuosina lappalaisten nautinnan varaan, toisinaan taas sinne ennätti lantalaisia neljän (muikku)nuotan ja 36 (siika)verkon eli *köötin* hoitelun vaatiman miehityksen verran. Viime vuosisadan alussa järvi jäi puhtaasti muoniolaisten (ja kittiläläisten) nautintaan.

Pirkkalaiset hakivat pohjoisesta kalaa osin saadakseen lohena tilalle »kerran viikossa» muutakin tarjottavaa, osin ehkä siksi, että 1600-luvulla varsinkin Saksassa oli kapakalasta kova kysyntä. Makean veden kaloista varsinkin vähärasvainen hauki soveltui hyvin kuivattamiseen.⁶ Viime vuosisatoina Jerisjärven tärkeimmät pyyntikalat ovat olleet siika ja muikku eli paikalliselta nimitykseltään *silli*. Ne olivatkin vain *kaloja*, kun taas muu veden saalis nimettiin tarkemmin lajinsa mukaan, mutta ei sitäkään antia ole myöhemminkään hyljeksitty.⁷ Kala oli taloudessa välttämätöntä ravintoa, sillä lihaa ei kuivalihan rippeitä lukuun ottamatta ollut juurikaan kesäisin käytettävissä.⁸

Järvelle riennettiin keväällä heti jäiden lähdettyä 5–7 viikoksi. Kotona käytiin ensin juhannuksena ja uudelleen heinäaikana. Viimeksi mainitulla kerralla viivytettiin karjan rehun hankinnassa 3–4 viikkoa. Syyskalastus kesti Pärtylistä (24.8.) Mikkelinpäivään (29.9.) tai siihen asti kunnes järvi jäätty.⁹ Paulaharjun mukaan tärkein Jerisjärven kalojen pyytöaika oli juuri syksy:

Kun koivunlehti alkaa käydä ruskeaksi, lähtee Muonio kymmenin miehin Keimiöniemen pirttikyläänsä ja viipyy siellä viisin, kuusin viikoin, Mikkeliin saakka, jopa jotkut ahkerimmat pyytömiehet niin hiljaiseen, että vesien jäädyttyä saavat jalkaisin astella takaisin. Kaksi täyttä miestä, »taukomiehet» (nuottaköysistä vetäjät), kummallakin puolikasvuinen poikanen – joskus tyttökin – »puittiona», on joka pyytökunnassa sekä nuottaveneet tarpeineen ja eväineen. Osa eväistä, kuivat leivät ja suolat, kalansuolaamistakin varten, on tavallisesti jo talven aikanaan hevospelillä ajettu kalakentän aittoihin. (Paulaharju 1923, 178)

Kuva 3. Keimiöniemen Kenttärannan kaksi kämppää. Vasemmassa laidassa on vanhanmallinen puukoukuilla varustettu verkkojenkuivausteline, oikealla nauloilla varustettu nuorempi ratkaisu. – Valok. Alfred Kolehmainen 1967. Museovirasto KYKA 3799:110.

Järven jäädyttyä kalastettiin marraskuun alusta pitkälle tammikuuhun jään alta verkoilla siikaa eli ns. joulukalaa, jonka jälkeen alkoi maaliskuulle asti jatkunut maan pyynti. Esimerkiksi 1930-luvulla järveen laskettiin vuosittain pyytöön 500 siikaa ja 300 muikkuverkkoa sekä 7–15 nuottaa.¹⁰

Kalastusoikeus ja siihen liittyvä kausiasunnon rakentaminen oli »ikimuistoisena nautintaoikeutena» vain tietyillä taloilla eli kantatiloilla. Tilan vaihtaessa omistajaa siirtyi myös kalastusoikeus uudelle omistajalle. Isojaon jälkeen perustetuilla tiloilla ei näitä oikeuksia ollut.¹¹

Näkyvimpinä muistoina kalarikkaan Jerisjärven käytöstä ovatkin vanhat kalapirtit tai niiden paikalle tehdyt uudemmat rakennukset (Kuva 3). Ruotsin ja Venäjän välisen 25-vuotisen sodan (1570–95) loppuvaiheessa vuonna 1592 ainakin yksi vihollispartio yritti tunkeutua Lapin kautta Tornion pitäjän yläosiin. Tilikirjoista käy ilmi venäläisten polttaneen yhteensä yhdeksän eräkalastamoaa nuottineen ja verkkoineen Jeris-, Ounis- ja Sotkajärvillä.¹² Tuolloin lienee poltettu suurin osa Jerisjärven rannoilla ja saarissa sijainneista kausiasunnoista ja aitoista, joita kalastamoilla tarkoitettiin. Niitä oli tuohon aikaan melko varmasti myös Keimiöniemessä. Suullisen perimätiedon mukaan ainoastaan muista erillään sijainneet Tulkinsaaren pirtti ja Keimiöniemen itärannalla seissyt ns. Hurulanniemen pirtti säästyivät sodan tuhoilta. Myöhemmin pääsi Tulkinsaaren pirttikin tuhoutumaan huoltamattomuuttaan, ja äskettäin koki – kuten alussa mainittiin – kovan kohtalon myös Hurula.¹³

Nykyisistä Keimiöniemen länsirannan kalakentän pirsteistä vanhimmat lienevät Olli Kivisen mukaan 1700-luvulta. Maija Kairamolalle paikalla kerrotun mukaan Keimiöniemen Kenttärannan kalapirtit tuhoutuivat 1770-luvulla.¹⁴ Niilo Valonen ei mainitse 1950-luvun taitteessa julkaistussa artikkelissaan näiden *tupien* iästä mitään, mutta toteaa alueen vanhimpien aittojen seisseen paikallaan 200–300 vuotta.¹⁵ Kaksi pirttiä hävitettiin Kenttärannalta 1940-luvulla.¹⁶ Osa (4–5 kappaletta) kalapirsteistä on tehty

Kuva 4. Jerisjärven Keimiöniemen Hurula etelästä. Aitarennus on romahtanut ja kämpän päädyssä näkyvät nelikulmaiset katonkannatusvasojen reiät. – Valok. Vilho Koljonen 1970. Museovirasto KYKA 3842:133.

paikalla vasta viime vuosikymmeninä osan ollessa muualta kenttään siirrettyjä. Esimerkiksi Eeli Roimaa siirsi 1960-luvulla Muonion kirkonkylästä paikalle vanhan saunarakennuksen ja sisusti siitä kalapirtin. Torpan kenttään tuotiin puolestaan vuonna 1980 vanha heinälato Ylimuoniosta kalapirtiksi.¹⁷ Suuri osa Kenttärannan rakennuksista onkin »Lapin rakennusperintö» -teoksen mukaan muualta tuotuja, nykyisellä paikallaan uusille nurkille salvottuja.¹⁸ Osassa rakennuksia on vielä jäljellä vanha tuohien päälle tehty turvekatto sekä paikallisesta kivistä nurkkaan muurattu takka savuhormeineen. Kentässä on myös lauta-, päre- ja huopakattoisia rakennuksia. Historiallisesti arvokas rakennusryhmä on yhä aktiivisessa käytössä kalastuksen tukikohdana, joten rakennuksia pidetään kunnossa. Tähän työhön on ajoittain saatu museoviraston myöntämiä restaurointiavustuksia.

Minkä arvoiseksi kalapirtit vielä puolen vuosisataa sitten katsottiin, ilmenee talollinen Kaarle Vuollon perukirjasta vuodelta 1930. Siinä puolet kalasaunan omistusoikeudesta arvioitiin 300 markaksi, joka oli hiukan vähemmän kuin yhden täysikasvuisen poron (325 mk) arvo, mutta summa vastasi perukirjassa esimerkiksi kahta lehmänvuotaa tai kymmentä vanhaa pöytää tai kuuden keinutuolin arvoa.

Noin 350 metrin mittaisella¹⁹ kentällä on kalapirttien lisäksi muun muassa useita suolausaittoja – joista yksi on korkea poskellista tyyppiä – sekä erilaisia verkonkuivaustelineitä eli ulkuja.²⁰

Hurulan pirtin sijainti

Karungin kylän Hurulan miehet eli alkuperäiseltä sukunimeltään Hurut tekivät itselleen pirtin Keimiöniemen itärannalle, kapean niemen kärkeen, muista kalamajoista erilleen (Kuva 4). Alue sai kämpästä pian nimekseen Hurulanniemi, ja kämppää taas on toisinaan kutsuttu »Huru-ukon majaksi».²¹ Miksi Hurulan kämppää tehtiin eri puolelle niemeä kuin muut vastaavaa tarkoitusta palvelevat kausiasunnot, ei asiakirjoissa mainita eikä sitä muistitietokaan valaise. Apajien sijainnilla ei liene asian kanssa tekemistä, sillä pääapajat (kaikkienensa yhdeksän kappaletta) olivat ns. Hongonhaidan luona, jonka lähettyville länsirannan eräkyläkin oli syntynyt.²² Apajia oli siis useita ja ne vedettiin vuoron perään kaikkien järven »osakkaiden» kesken, joten minkäänlaista kämppää lähinnä olevaa hurulalaisten nimikkoapajaa ei ainakaan enää tunneta. Valo-

Kuva 5. Hurulan kämpä pohjoisesta 1920-luvun lopulla. Ympäristö on käytössä tallautunut avoimeksi kentäksi, josta kaikki kookkaampi puu on jo käytetty polttopuuksi. – Valok. I. Manninen 1929. Museovi-rasto KYKA 1556:76.

nen mainitsee kullekin talolle kuuluneen järvessä oma *lääninsä*, jossa sillä oli riittävä määrä maa- ja vesiapajia, joten sellaiset ovat saattaneet olla vanhimpien muistissa vielä kuluvan vuosisadan alkupuolella.²³ Palaan majan sijaintikysymykseen alempana.

Kalapirtti oli vielä jokunen vuosikymmen sitten – aktiivisen käyttönsä vuoksi – ympäristöltään varsin avoin (Kuva 5).²⁴ Sitten se – samoin kuin länsirannan kentät – alkoi käytön vähentyessä työntää puuta ja pusikkaa.

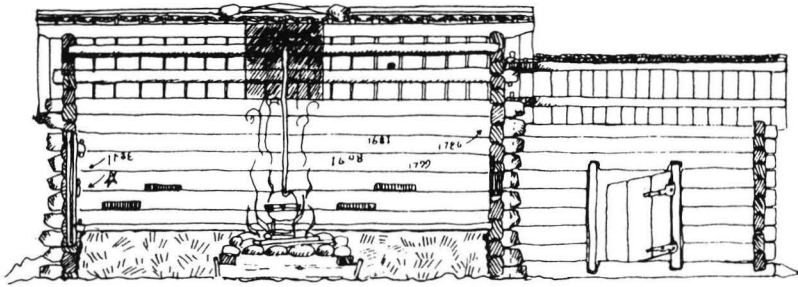
Rakenteelliset yksityiskohdat

Hurulan kämpän seinät on salvottu hirrestä pitkille nurkille. Hirsien päiden pituus ja katkaisutapa vaihtelevat. Hirsistä useimmat on katkaistu kohtisuorasti, mutta joukossa on – varsinkin neljän alimman hirsikerran kohdalla ja tasakerrassa – kirveellä viistosti toisesta päästä katkaistuja hirsiiä.

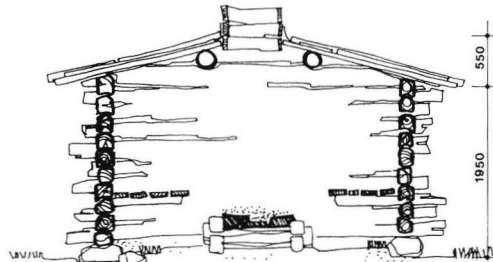
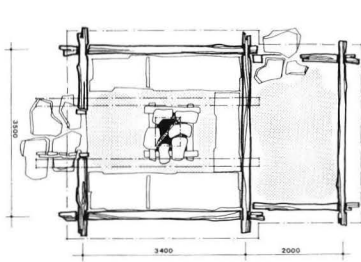
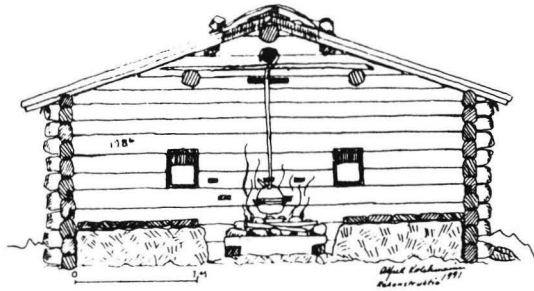
Hurulan kämpä on mitattu ja piirretty ainakin kolmesti toisen maailmansodan jälkeen.²⁵ Vaikka kaikki mittaukset poikkeavat hiukan toisistaan (Kuvat 6–8), voidaan runkokuoneen sanoa olevan jokseenkin 3,5 x 3,5 metrin suuruinen. Majan seinäkorkeus tasakertaan oli kymmenen hirsikertaa, joka merkitsi 1,95 metrin korkeutta.

Rakennuksen vesikatto tukeutui ulkopäistään tasakertaan, sisäpäistään – ainakin vielä 1920-luvulla – kahteen, myöhemmin kolmeen vuoliaiseen, joista keskimäinen – luultavasti vasta vuoden 1970-korjauksessa asennettu – oli harjalla ja kaksi muuta ylimmän ja toiseksi ylimmän päätykolmionhinnan väliin salvottuja. Viimeksi mainitut rajasivat samalla savuaukon leveyden. Vuonna 1970 asennetut vuoliaiset ovat edeltäjiään tukevammat ja pidemmät työntyessään runsaan metrin etuseinästä ulos.

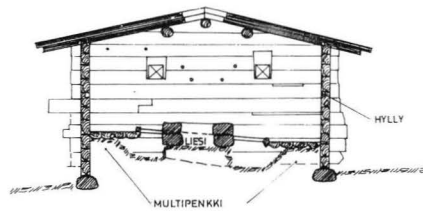
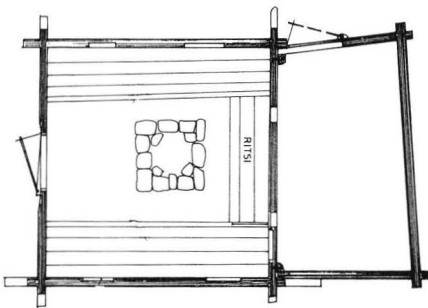
Harjan ja tasakerran välinen korkeus oli puolisen metriä, joten kattokulma oli verraten loiva. Rakennuksen vesikatto lienee ollut alkujaankin hirrenpuolikkaista ko-

Kuva 6. Hurulan kämpän leikkauksia Alfred Kolehmaisena mukaan vuonna 1967. Kämpän itseinestä piirtäjä on hahmotanut 1600- ja 1700-luvulle viittaavia vuosilukuja. – Kolehmainen 1992.

Kuva 7. Hurulan kämpän pohjapiirros ja leikkaus 1980-luvun alussa Olli Kivisen mukaan. – Kivinen 1982.

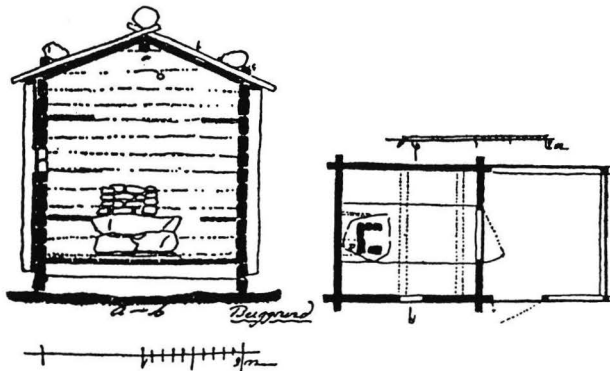
Kuva 8. Hurulan kämpän pohjapiirros ja leikkaus vuonna 1988 tehdyn mittauksen mukaan. – Piir. Veijo A. Laine & E. Jama. Museovirasto RHO.

Kuva 9. Hurulan kämppä lännessä 1920-luvulla. Kämpän jatkona on salvottu varastohuone. Taustalla näkyy Keimiötunturit. – Valok. I. Manninen 1929. Museovirasto KYKA 1556:77.

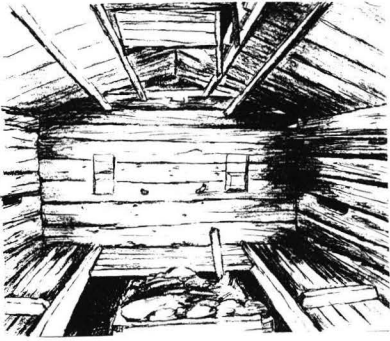
verrettu kourukatto. 1920-luvun lopulla otetusta kuvasta (Kuva 9) näkyy, että päällimmäisessä kellesrivissä on sekä lähellä räystästä että harjaa vaakaurteet pitkittäisiä painopuita varten, joiden kuormana on ollut kiviä kuten vastaavaa eteläpohjalaista malkakattoista kalamajaa esittävä piirros (Kuva 10) osoittaa. Kuitenkaan ei voida lukea pois mahdollisuutta, että painopuut olisi ankkuroitu vitsaksilla – tuskin sentään lähinnä itäsuomalaiseen perinteeseen kuuluvilla solkipuilla – vuoliaisiin.

Majan päädyistä toiseen kulki sisällä makuulavojen ulkoreunan kohdalla ohuehko orsipari, joka kiinnittyi päistään seinähirsien väliseen rakoon (Kuva 11). Orsien välissä päätyseinässä oli neljä pyöreää koloa, samaten toisen orren ja sivuseinän välillä

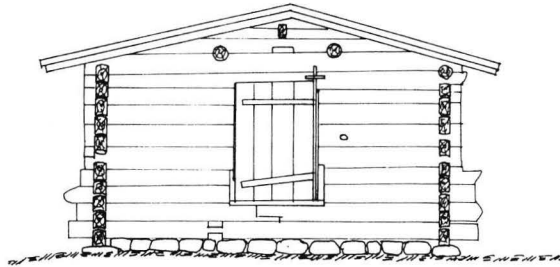

Kuva 10. Alttariliedellinen kalamaja Siipyyn saaristosta Etelä-Pohjanmaalta. Maja on poikkeuksellisen korkea, sillä sivuseinille on sijoitettu kahdet makuulavat päällekkäin. – Forsbolm 1916.

Kuva 11. Hurulan kämpppä sisältä. Etualalla on alttariliesi, jonka savu poistuu keskelle kattoa tehdyn lakeistorven kautta. – Piir. Kalle Nuotio 1929. Museovirasto KYKA 1557:52.

Kuva 12. Hurulan kämpän oviseinä. – Piir. Eero Jama & Veijo A. Laine 1988. Museovirasto RHO.

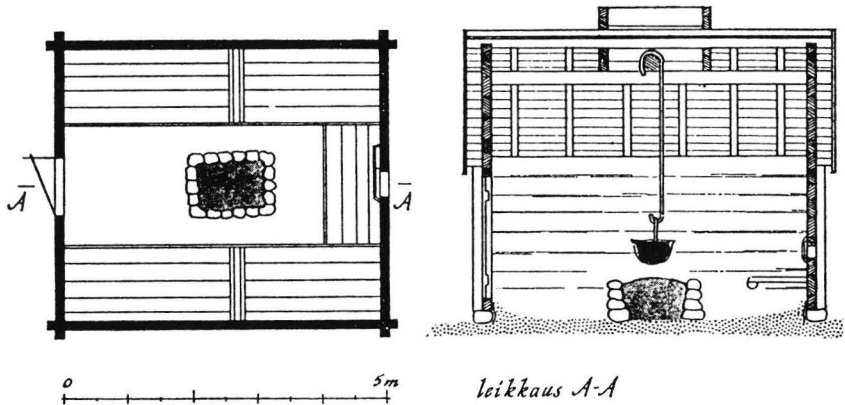

Kuva 13. Hurulan kämpän salvoskehikkoinen alttariliesi. – Valok. I. Manninen 1929. Museovirasto KYKA 1556:79.

(Kuva 8). Kolot selittynevät muistoiksi esimerkiksi vaatteiden kuivatukseen käytetyistä tapeista tai rankisen vuritykseen käytetyistä kapuloista.

Päädyssä oleva kahden poikkipienan varaan neljästä laudasta laadittu ovi kääntyy oikeaan laitaan kiinnitetyn saranasalon varassa (Kuva 12). Salon yläpäättä varten on kamanahirteen naulattu reiällinen klossi, kun taas alaosa tukeutuu kynnykseen koverrettuun koloon. Oven yläpuolella on päätykolmiossa hirteen veistetty matala valoaukko. Sekä lämmitettävään huoneeseen että sen takana olevaan aittaan johtavien oviaukkojen kohdalle oli asetettu kivipaasia. Vielä 1920-luvulla makasi kämpän oven edessä metrinen pätkä kelohonkaa sisään astumista helpottamassa.

Päätyovella varustetun rakennuksen lattian keskellä on alttarin tapainen, kivistä maapenkan päälle ladottu ja kolmen hirren korkuisella puusalvoksella ympäröity avoin tulisija (Kuva 13). Hirsikehikon oikeassa takakulmassa oli vielä 1920-luvun lopulla pystyssä ranteen vahvuinen puolimetrinen keppi (Kuva 11). Se saattoi olla keitinsel-

Kuva 14. Pohjakaava ja pitkittäisleikkaus Torniojoen Sumisaaren padon kodasta. – Anttila 1972, 114.

kää kannattaneen keppiparin toinen sääri. Tämän järjestelyn alkuperäisyys on kuitenkin kyseenalainen, sillä esimerkiksi Torniojoella on vastaavassa rakennuksessa keitinpata roikkunut haahlasta, joka on ankkuroitu pitkittäisorsien päälle poikittain asetettuun orteen (Kuva 14).

Savun poistumiseksi oli Hurulan kalamajan kattoon jätetty leveä neliskulmainen aukko, jonka ympärille oli konstruoitu ulkopuolelle naulatuilla pienoilla yhdistetyn kolmen kirveellä veistetyin laudan korkuiset laitteet estämään sadetta ja lunta tunkeutumasta suoraan sisälle. Rakennelma palveli sekundaaristi korsteenina, tosin mataluutensa vuoksi varsin tehottomana. Välikattoa ei rakennuksessa ollut. Kumpaankin sivuseinään oli kiinnitetty neljästä laudasta tehdyt liki metrin levyiset makuulavat. Ne lepäsivät seinän puoleisilta osiltaan multipenkillä. Lavat, joiden ulkoreunaa kiersi pehmusteheinä paikallaan pitävä pielipuu, oli jaettu poikkipuulla kahteen eripituisen osaan. Ovensuupuolelle jääneet lyhemmät tilat oli varattu *puittioiden* eli nuottaveneen soutajien – useimmiten keskenkasvuisten poikien – makuusijoiksi. Perällä oli sivupenkkejä kapeampi (65 cm) mutta niiden korkuinen lava. Se lienee tarkoitettu ylimääräisen yövieraan sijaksi. Tavallisesti nuotalla selvittiin neljään henkeen. Kolmisen hirrenpaksuutta makuulavojen yläpuolella oli seinähirsissä pitkulaiset kolot asukkien tupakkaneuvoille.²⁶

Rakennuksen taakse peräseinään kiinni on – ehkä paljon runkokuoneen valmistumista myöhemmin – lisätty hirsinen viistokattoinen *luova*, jota on käytetty kala-aittana ja varastotilana.²⁷ Esimerkiksi Tornionjoen Kukkolankosken kalastuskentän aitta oli jaettu väliseinällä kahtia ruokapuotiin ja kalapuotiin, joista edellisessä säilytettiin eväitä, jälkimmäisessä perkaamattomia jakamattomia kaloja.²⁸ Väliseinää ei Hurulan varastotilassa ilmeisesti ole ollut. Sitä ei ehkä katsottu tarvittavan tai sitten kentässä on sijainnut aikoinaan erillinen aittarakennus. Nykyisen aitan sekundaarisuutta tukee muutama rakenteellinen yksityiskohta. Niistä ensimmäinen on epäsymmetrinen muoto: päätyseinät ovat eri levyiset, joten sekä ovi- että sivuseinät ovat kämppärakennuksen seiniin verrattuna viistoja. Toisekseen päätyseinät on ankkuroitu paikalleen kiilaamalla ne kämpän sivuseinien hirrenpäiden ja päätyseinään pystyyn lyötyjen tukipuiden väliin (Kuva 8). Toissijaisuuteen viittaa myös se, että enimmäkseen seinähirret on jätetty veistämättä; vain pari ylintä hirsikertaa on piiluttu samaan ta-

Kuva 15. Hurulan kämpä etelästä nähtynä. Etualalla varastohuone. – Valok. I. Manninen 1929. Museovirasto KYKA 1556:78.

paan kuin varsinainen kämpä (Kuvat 9 ja 15). 1920-luvulla aitassa oli kokonaan ulkopuolelta piiluttu vain oviseinä. Kattoa kannattaa poikkileikkaukseltaan nelikulmainen orsipari, jonka toinen pää tukeutuu kämpän päätyseinään hakattuihin nelikulmaisiin, tarpeettoman suuriin reikiin (Kuva 8). Kolmas suhteellisen nuoruuden indikaattori on salvosten päiden suoruuus ja tasaisuus verrattaessa niitä varsinaisen kämpän epätasaiseen nurkkien käsittelyyn. Aitan pääty- ja oviseinän hirsistä ainakin osa oli sisältä piiluttu (Kuva 16). Aitan ovi aukeaa saranasalon varassa ulospäin. Pihtipielien rakennetta ei kuvien perusteella voi varmuudella päätellä.

Luultavasti vuoden 1970 korjauksen yhteydessä – kämpä oli kaatumassa koillisnurkalleen ja aitasta oli romahtanut suurin osa maahan jo edellisen vuosikymmenen puoliväliin mennessä (Kuva 17)²⁹ – osa hirsistä vaihdettiin samalla kun koko aittahuone purettiin kertaalleen maahan.³⁰

Kuva 16. Hurulan kämpän varastohuone sisältä. Orresta roikkuu verkonmerkkejä ja lattialla on kalatiinuja. – Valok. I. Manninen 1929. Museovirasto KYKA 1556:81.

Kuva 17. Hurulan kämppä alennustilassaan. – Valok. Vilho Koljonen 1965. Museovirasto KYKA 3707:21.

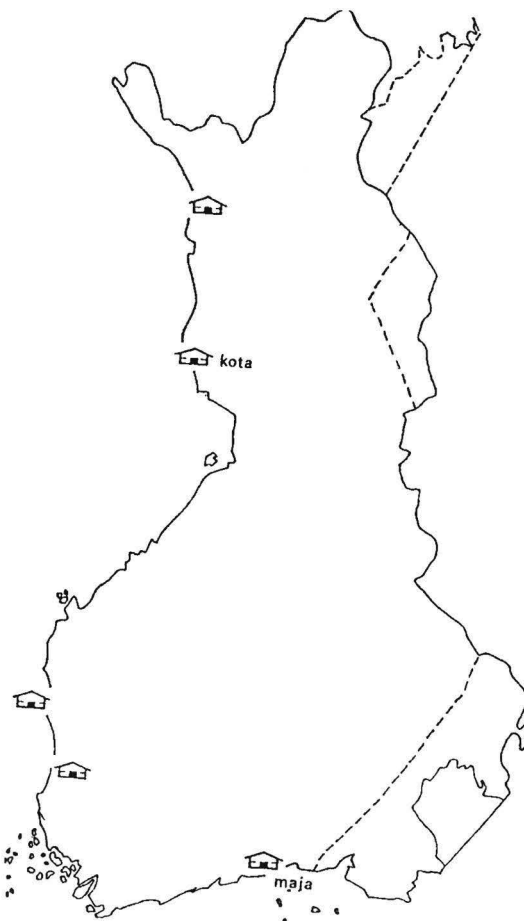
Kämppä, pirtti vai maja

Hurulan rakennuksesta käytetään lähteissä monia eri nimityksiä. Ilmari Manninen on vaihtelevasti *kalakämpän* tai *kalamajan* kannalla, Olli Kivinen ja Onni Vuorio puhuvat *pirtistä* ja Niilo Valonen *majasta*. Korrektein nimityksen osalta on käytettävissä kaksi tietä: joko pitäydytään paikkakunnan murteeseen vakiintuneeseen muotoon tai sitten käytetään rakennustyyppin mukaista tieteellisesti perusteltua nimitystä.

Ensiksi mainitussa tapauksessa on tarkastelumme kohteena *kalakämppä*, *-maja*, *-pirtti* tai *-sauna*, joten mitään yksiselitteistä nimitystä ei niiden pohjalta muodostu. Itse asiassa Nykysuomen sanakirjastakin löytyvät kaikki nämä termit erämiesten kausiasuntojen nimityksinä ilman, että niille annettaisiin tarkempaa, toisistaan erottelevaa määritelmää.³¹ Helpompi onkin lähteä liikkeelle tieteen puolelta eli määritellä kohteen rakenteen perusteella sitä luonnehtiva nimitys.

Hurulan pirtti on Kivisen mukaan rakennushistoriallisesti erittäin kiinnostava ja lajissaan ainutlaatuinen maassamme tavatuista tämän kehitysvaiheen rakennuksista, joten se on korvaamattoman arvokas.³² Nämä eivät kuitenkaan ole Kivisen omia arviointeja, vaan perustuvat museoviraston edustajien antamiin lausuntoihin.³³ Viraston tutkija Alfred Kolehmainen piti pirttiä hyvänä todisteena harjakattoisen rakennuksen syntyteoriasta. Pirtin voidaan katsoa kehittyneen kahdesta vastakkain asetetusta laavusta, joiden väliin oli tehty nuotio. Evolutionistisen näkemyksen mukaan kehitys jatkui siten, että käyttäjien lisääntyessä ja laavujen vähitellen jäädessä pysyvästi paikalleen ne rakennettiin yhteen, jolloin laavujen nuotionpuoleisesta korkeammasta reunasta muodostui rakennelman keskelle harja. Kun laavujen sivuja korotettiin mukavuussyistä – siis tilan lisäämiseksi yläsuuntaan – muutamalla hirsikerralla, sai pirtin seinä alkunsa. Tulisija jäi keskelle huonetta ja laavun etureunaa kannattaneista riu’uista muodostui kaksi rinnakkaista vasaa, jotka kannattivat katon harjaa. Myöhemmin vasapari korvattiin yhdellä harjahirrellä, ja kehityksen myötä myös tulisijan paikka siirrettiin huoneen keskeltä nurkkaan tai ovenpieleen samalla kun sille annettiin pesämäinen, lämpöä varaava muoto.³⁴

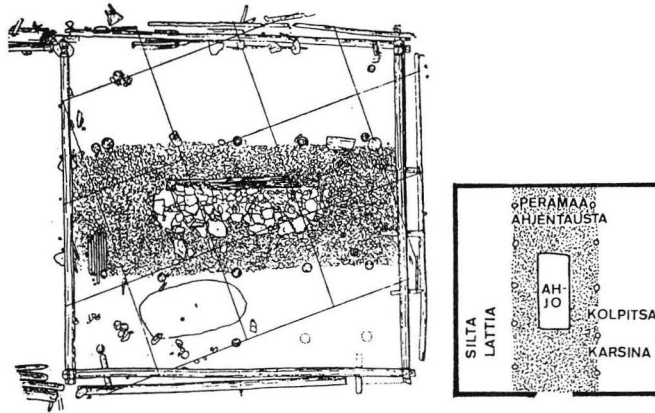
Hurulan rakennusta voidaan luonnehtia termillä *harjakota*. Nimitys on kansatieteilijöiden luoma, ei kansan suusta saatu. Tyypin tunnusmerkilliset piirteet ovat päätyövi, keskelle lattiaa sijoitettu avoliesi (alkujaan nimeltään *ahjo* tai *arina* < mskand.

Kuva 18. Keskiliedellisten maja-tyyppisten rakennusten levinneisyys Suomessa 1900-luvun alkupuolella. – Valonen 1975.

*azana) ja kummankin sivuseinustan maan tasosta korotetut makuu- tai oleskelutilat. Tällaista rakennusta on kutsuttu paikoin *majaksi*.³⁵ Majassa ei siis ole milloinkaan kiuasta eli kivistä nurkkaan kasattua pesällistä lämmityslaitetta.

Alttariliedellinen kalastajien sesonkisuoja on Tornionjoella nimeltään *koskikota*, Kymijoella *maja*. Viimeksi mainittu termi kuuluu tässä merkityksessä Etelä-Hämeen ja Itä-Suomen murteisiin. *Kodasta* on sittemmin tullut rakennustavasta riippumaton keittokodan kansankielinen yleisnimitys, kun taas *maja* on syrjäytynyt etäisten kausiasuntojen nimeksi Itä-Suomeen ja Aunukseen. Mistä ne juontavat juurensa näkyy vielä siinä, että 1500-luvulla *maja*-termi liittyi läntistenkin rintamaiden lähellä sijaitseviin erämaa-asumuksiin.³⁶ Alttariliedellisistä kausiasunnoista on tietoja vain Kymi-joelta, Kokemäenjoelta, Siipyystä, Tornionjoelta ja Muoniosta (Kuva 18). Etelä-Hämeessä tyyppi näyttää olleen aiemmin yleinen. Sen pohjoinen nimitys *kota* tai *kenttä* on *majaan* verrattuna myöhäinen.³⁷

Kuva 19. Keskiliedellisen rakennuksen pohja Vanhan Laatoka kaivauksista 800–900 -luvulta. – Valonen 1975.

Alttariliedellinen *maja* on identtinen ruotsalaisen *eldhus* (»tulikota») -rakennuksen kanssa ja ne pohjannevatkin hyvin vanhoihin kontakteihin.³⁸ Alttariliesi on ollut muinoin laajalti tunnettu sekä germaanien että romaanisia kieliä puhuneiden kansojen keskuudessa, mutta se ei ole ollut vieras myöskään balteille eikä paikoin Volga-joen varren asukkaillakaan.³⁹ Tällaisen rautakaudelle ajoittuvan lieden omaksumisen yhteyteen Niilo Valonen on liittänyt sanahistoriallisin ja arkeologisin perustein myös eräät ruoanvalmistamiseen ja lieden hoitoon liittyneet ilmiöt, sellaiset kuin haahlat, kattilan, tulilapion ja rautaiset paistinkääntövälineet.⁴⁰

Hurulan palanut rakennus oli siis tyypiltään *maja*, jollaisena se edusti sitä asumiskulttuuria, joka oli ominaista laajoilla alueilla Pohjois-Euroopassa viimeistään rautakaudella (Kuva 19). Malli alkoi syrjäytyä rautakauden ja keskiajan vaihteesta lähtien asuinrakennuksista ensinnä pelkistä luonnonkivistä pesälliseksi ladotulla nurkkaan sijoitetulla uunilla eli *kiukaalla* varustettujen *pirttien* tieltä (malli on säilynyt meidän päiviimme *savusaunoissa*), sitten muratulla mutta edelleen sisään lämpiävällä *uunilla* varustetun *tuvan* ja lopulta uloslämpivällä *uunilla* eli *muurilla* varustetun asuinrakennuksen (nimityksinä sijaintiseudusta ja käytöstä riippuen *tupa* tai *pirtti*) tieltä pelkäksi pyyntikulttuuriin liittyväksi kausiasunnoksi.⁴¹

Keimiöniemen länsirannan pitkässä kentässä sijaitsevat kausiasunnot uloslämpivine takkoineen ovat kansatieteellisessä katsannossa *tupia* (*kalapirtti*-nimityskin on mahdollinen), mitä nimitystä esimerkiksi Niilo Valonen onkin käyttänyt niistä johdonmukaisesti.⁴²

Hurulan alttariliedellisen majan kaltaisia tuhannen vuoden taakse henkiset juurensa ulottaneita rakennuksia oli kuluvan vuosisadan alkupuolella maassamme jäljellä vielä viisi, mutta tällä hetkellä enää yksi, nimittäin Tornionjoen Kukkolan kosken äärellä (Kuva 14). Kiinteän asutuksen liepeillä sijaitsevana viimeksi mainittu sai aikanaan kylkiinsä punaisen värin ja nurkkiinsa valkeat laudat, joten se kuuluu alttariliedellisten rakennusten joukossa eri sarjaan kuin Keimiöniemen varhaiskantasempi kalamaja. Hurulan kalamaja oli siis jo tyypinsä puolesta ainakin toisen maailmansodan jälkeen lajissaan ainoalaatuinen maassamme, kulttuurihistoriallisesti ja rakennusteknisesti korvaamattoman arvokas muistomerkki.

Seinäkirjoitukset

Hurulan kalamajan kulttuurihistoriallinen arvo ei nojautunut ainoastaan siihen, että rakennustyyppi oli käynyt sekä meillä että muualla äärimmäisen harvinaiseksi. Rakennukseen liittyi myös poikkeuksellisen runsaasti sen käytöstä kertovia kiinteitä dokumentteja, joista osa oli henkilöhistoriallisestikin merkittäviä.

Lapin rakennusperintö -teoksen mukaan rakennuksen sisäseinässä oli lukuisia kai-verruksia, joista vanhin säilynyt vuodelta 1608. Muiden muassa italialainen lapinmatkaaja Giuseppe Acerbi on teoksen ilmoituksen mukaan veistänyt seinään nimikirjaimensa sekä vuosiluvun 1799.⁴³ Kirjan luonnehdinta on sikäli puutteellinen, että jo Ilmari Manninen mainitsi 1920-luvulla kämpän seinien olevan sekä ulko- että sisäpuolelta – samoin kuin makuulavojen sivut – täynnä puukolla kaivertamalla tehtyjä kirjoituksia tai merkintöjä. Kirjaimet olivat hänen mukaansa kulmikkaita, eri kokoisia ja horjahtelevia. Erityisen pikantin leiman näille »ksyloglyfeille» antoi nurinperin kaiverrettu S-kirjain. Seinien ulkopinnalle tehdyistä tai joutuneista kaiveruksista oli suurin osa jo niin ajan ja auringon kuluttamia, että niitä tuskin pystyi enää 1930-luvun taitteessa tulkitsemaan.⁴⁴

Mitä tällaiseen runsaaseen seinien kaiverteluun yleensä tulee, se näyttää olleen tilapäisille odotuspaikoille ominaista ajanviettoa, esimerkiksi kalamajojen ja myllyjen liepeille keskittynyttä puuhastelua. Varsinaisen asuman pihapiirin rakennuksiin veistettiin yleensä vain rakennus- tai siirtovuosi ja kenties tekijämiehen nimikirjaimet. Niiden paikka on tavallisesti joko päädyssä tai ovipielessä. Toisin on kausiasuntojen laita. Niillä odottelu-aika kului hupaisasti puukkoa käytellessä. Kirjoittelun luonnollisin aloituspaikka oli ovisuu runsaan valonsa ansiosta. Oven ja pieliä täytyttyä jouduttiin siirtymään yhä loitommalle kohti peränurkkia. Hurulan kalamajan kohdalla ei tällainen kaavamainen typologia välttämättä päde, sillä keskelle lattiaa sijoitettu tulisija ja keskellä kattoa oleva savuaukko antoivat tasaisen valon ympäri huonetta. Samaten peräseinän valaukko on toiminut valoaukkona ennen kylkiäisen rakentamista.

Kaivertajat tyytyivät merkitsemään Hurulan majan seiiniin pääosin nimikirjaimiaan, nimiään – myös naisten (Vilma Soutukorva; Tiina Hentrika Erkintytär Korwa 1858) ja oleskeluajankohtaa osoittavia vuosilukuja. Vanhin 1980-luvun lopulla dokumentoitu vuosiluku oli 1787. Seuraavassa muutama esimerkki seinäkirjoituksista.

AVKVSTI:AAPRAAMI:HENTRIKIN:POJKA LAHTI 1875

LL 1799 NN 1786

JANNE YLINIEMI 1881

Seinissä oli muitakin kaiveruksia, toteamuksia kalaonnesta (*KOVIN HUONO PYYNTÖ 1831 AR*), kirjoitustyylistä päättäen 1800-luvun alkupuolella kaiverrettu vuori-saarnan lause

KOSKA TE RVKOILETTA ÄLKÄT

OLCO PALJO PUHUWAISED NIIN KVIN

PACANAT MAT YHVX.6.A.7 (Matteus 6, 7)⁴⁵

ja muitakin raamatusta muistettuja kohtia. Olipa seinään riipustettu kronikan alkeita, joissa mainittiin mm. seurakunnan kirkkoherran Matias Kohlströmin kuolemasta, arvosteltiin hänen elämäntyötään ja paheksuttiin häntä epäystävällisesti kohdelleita⁴⁶:

1829 CVOLT CIRKO,HERA MATIIAS KOLSTRÖMI

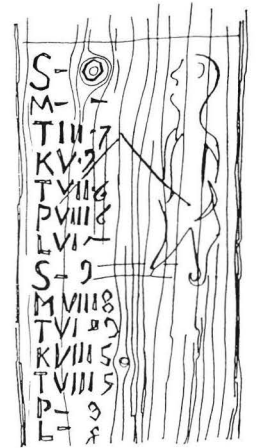
OIKIJAT.OPETAJAT.HE.VAINOVAT.VÄRÄT.

Yleinen aihe kirjoituksissa ja kuvituksissa oli luonnollisesti kala, jonka mittaa kuvaavia merkintöjä kuten

A:PAJANLUKU 2:3.233 HUONO KALA

tavataan Hurulan kämpän tapaan muidenkin Keimiöniemen kalatupien leikkokuvis-
sa. Ainutkertaisia sen sijaan olivat esimerkiksi pelikorrtien (kolme ässä) ja suden (?)
kuvat.

Rakennuksen oven ulkopintaan (Kuva 20) oli veistetty kalastuskalenteri, jonka
numerot osoittavat eräiden tulkinnan mukaan vedettyjen apajien määrää.⁴⁷ Niitä olisi
vedetty 5–10 yhden päivän aikana.⁴⁸ Kalenteri eli kalastuskierto käsitti useamman
viikon jakson. Roomalaiset numerot viikonpäiviä osoittavien kirjainten välissä kerto-
nevat sen, mikä oli heidän järjestyksensä kalastamaan lähdeittäessä. Hurulalaisten
»sijaluku» vaihteli ollen III tai V–VIII. Pääpaino oli kuitenkin jälkipäässä, sillä VIII
esiintyi kahden viikon aikana neljä kertaa, VII kerran, VI kaksi kertaa sekä V, IV ja

Kuva 20. Hurulan kämpän ovi, johon on kaiverrettu apajien vetoa osoittavat viikonpäivät ja ihmishahmoja. Valok. Vilho Koljonen 1970. Museovirasto 3842:135. – Oheisen selvennyspiirroksen on laatinut Olli Kivinen 1982.

III kukin kerran. Tämä tukee mielestäni vahvasti käsitystä hurulalaisten myöhäisestä saapumisesta Jerisjärvelle. Ensimmäisenä maanantaina he eivät päässeet lainkaan apajille ja seuraavanakin päivänä he olivat vuorossa vasta kolmansina. Mikäli vetovuorot vaihtuivat sääntillisesti eikä kenelläkään ollut oikeutta kahteen perättäiseen vetoon, voidaan laskea yhdeksän (seitsemän maanantaina ja kasi tiistaina) nuottakunnan saaneen kalastaa ennen hurulalaisia. Kuten muistetaan tämä on samalla venäläisten aikoinaan tuhoamien »kalastamoiden» määrä. Aivan huutolaispoikina hurulalaisia ei sentään järvellä pidetty, sillä kahdeksatta sijaa huonommalle puolelle ei näytä päiväkohtaisesti joudutun.

Oveen piirretty kalenteri voidaan tulkita myös siten, että roomalaiset numerot merkitsevät eri apajia, joita olisi siis ollut vähintään kahdeksan. Tämä tulkinta ei kaada edellä esitettyä hurulalaisten nautintaoikeuden myöhäsyntyisyyttä, vaan pikemminkin vahvistaa sitä. Hurulan kämpän ovelsa ei näet ole lainkaa kahta pienintä numeroa, jotka merkitsisivät tämän selitysmallin mukaisesti vanhimpia tai pääapajia.

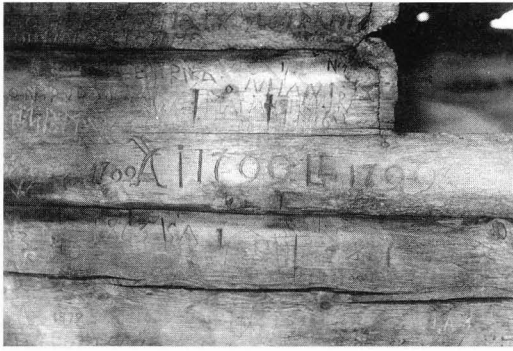
Merkkien joukossa on myös viisisoppinen eli viisikanta, vanha varaus- ja taikamerkki.⁴⁹ Sanallisia sen paremmin kuin kuvallisiakaan ruokottomuuksia ei kaiverrusten joukossa ollut; ne ovatkin tyypillisiä meidän aikamme »korkeamman kulttuurin» hengentuotteita. Kaksi mieshahmoa on oveen piirretty. Ainakin toinen niistä on tullut vapaa kädessään pitäväksi onkijaksi.

Kämpärantoja ei tontitettu virallisesti pitkiin aikoihin. Hurulan kämpän alueen sanotaankin kuuluneen »lähinnä Tulkkien suvulle», johon Hurulat »ilmeisesti» kuuluivat.⁵⁰ Myöhemmin Hurulan kalamajan omisti Alamuonion kylässä sijaitseva tila Hietanen RN:o 10. Se mainitaan henkikirjassa vuonna 1808 Johan Tuomaanpoika Örnin omistamaksi ja 1/2 manttaalin suuruiseksi. Tila jaettiin isojaossa vuonna 1840 kahteen osaan, ja niistä toinen jälleen kahtia vuonna 1910. Kaikki nämä tilat ovat olleet Örnien jälkeen heistä polveutuvien Liikavainioiden omistuksessa. He ottivat sukunimekseen tilan nimen.⁵¹

Ylitorniolaisten kalastusoikeudet alueella päättyivät vuonna 1801⁵², joten siihen asti saattoi heidän puumerkkejään ilmestyä kalakämppien seiiniin. Hurulan kenttä, Kenttäranta ja pienempi Pirttiranta erotettiin omiksi palstoikseen Keimiöniemen tilan erottamisen yhteydessä vuonna 1842.⁵³

Hurulan majan seinissä oli Liikavainioiden ohella myös monia muiden järvellä kalanpyyntiä harjoittaneiden sukujen edustajien nimiä ja nimikirkaimia. Jerisjärven kalastukseen nautintaoikeuden omanneet vanhat Alamuonion tilat olivat Alaniemi (per. 1790-l.); Anttila (per. 1708); Autio (pappila, verolle 1783); Hietanen (eli Örn. per. 1700-l.); Koskenvainio (per. 1825); Lahti (per. 1600-l.); Liikavainio, Mäki (per. 1680-l.); Mäkipudas, Niva (per. 1759); Olli (per. 1680-l.); Pudas (per. 1757); Ranta, Rautio, Regina (per. 1700-l.); Roimaa eli Kolström (per. 1754); Vuollo (per. 1720-l.); Ylianttila ja Yliniemi (per. 1790-l.). Ylimuonioon kuuluivat Alamattila (per. 1700-l:n alussa); Autioniemi; Bäck (per. 1700-l.); Lantto, Mella (per. 1757); Muotka (per. 1600-l.); Mäkikokko (per. 1700-l.); Paavomuotka; Puranen (per. 1700-l.); Rantakokko (per. 1700-l.); Tapani (per. 1600-l.); Töyrä; Vuopio (per. 1700-l:n lopussa); Ylimattila (per. 1700-l:n alussa) ja Ylitalo (per. 1700-l:n lopussa). Jotkin näistä ovat jakaantuneet sittemmin useammaksi tilaksi.⁵⁴

Maan tavan mukaan lukitsemattomissa kalamajoissa saattoivat viivähtää 1800-luvun alkupuolella myös itselliset, jotka saivat huonoina vuosina pitäjänkokouksen päätöksellä kalastusoikeuden Jerisjärveen hengissä pysymisen takeeksi.⁵⁵ Joku itsellisenkin lienee tällöin merkinnyt nimensä muiden »isäntien» joukkoon. Myöhemmin merkintöjä seiiniin tekivät myös satunnaiset turistit.⁵⁶

Kuva 21. Hurulan kämpän päätyseinää sisäpuolelta. Keskellä on kahden 1799 vuosiluvun välissä kirjaimet A i. Merkintä on toisinaan tulkittu italialaisen tutkimusmatkailijan Giuseppe Acerbin »puumerkiksi». – Valok. Vilho Koljonen 1974. Museovirasto 4152:8. – Oheisen selvennöspirroksen on laatinut Olli Kivinen 1982.

Kiehtovimmaksi Hurulan majan seinästä tavatuksi merkinnäksi on 1960-luvulta lähtien nostettu toistuvasti kaiverrus »Ai 1799» (Kuva 21). Vilho Koljonen kirjoittaa: »Ei tarvitse paljon perusteita väittääkseen, että kyseinen merkintä on vuonna 1799 Muoniossa kaksi viikkoa oleskelleen italialaisen matkailijan Giuseppe Acerbin piirtämä.»⁵⁷ Italialainen tutkimusmatkailija, kirjailija ja säveltäjä, myöhemmin diplomaattina toiminut Giuseppe Acerbi (1773–1846) oleskeli matkakirjansa mukaan pari viikkoa Muoniossa käyden venekulussa myös Keimiötunturilla. Suoranaista mainintaa Jerisjärven kalapirteistä, saatikka juuri Hurulasta, ei näihin muisteluksiin kuitenkaan sisälly, ei myöskään hänen mukanaan piirtäjänä olleen eversti Anders Fredrik Skjöldebrandin muistelmiin.

Acerbin tekemiä parin vuosikymmenen mittaan tutkinut ja hänen jälkiään pohjan perille seurailnut italialainen Luigi de Anna on suhtautunut varauksellisesti majan seinään piirretyn merkinnän tekijän identifiointiin. Hän kirjoittaa vuonna 1972: »Jerisjärvellä näkemässämme majassa on vielä tallella eräissä seinähirressä Acerbin todennäköiset nimikirjaimet».⁵⁸ Acerbin henkilöhistoriaan ja kirjalliseen jäämistöön syvällisesti perehtynyt de Anna on ilmoittanut allekirjoittaneelle toukokuussa 1993, ettei Acerbin matkamuistiinpanoista tai muista papereista löydy minkäänlaista viittautusta Hurulan kämppään puhumattakaan siitä, että häneltä olisi tavattu yllä mainittu puumerkki jossakin muussa yhteydessä.

Puumerkin aitouden puolesta puhuu kuitenkin muutama seikka. Ensinnäkin se on ajallisesti sopiva. Acerbi oli hirteen veistetyin vuosiluvun ilmoittamana vuonna aivan varmasti Muoniossa ja toisaalta hirsi, johon vuosiluku ja puumerkki on tehty, on kiistatta iältään sellainen, että vuosiluku olisi voitu siihen veistää sen ilmoittamana aikana. Aitouden puolesta puhuu myös puumerkin luonne: se poikkeaa perinteisistä suomalaisista talojen ja henkilöiden puumerkeistä ja kaikista muista Hurulan majan seinässä olevista A-kirjaimista sekä kirjaimen muotoilun että kekseliään sarvikruunusa puolesta. Nimenomaan jälkimmäisen voisi kuvitella sellaisen henkilön tekemäksi, joka oli ensi kertaa Lapissa päästen siten kosketuksiin tuon kesyydessään ja hyödyllisyydessään Etelä-Euroopan asukkaita Olaus Magnuksen 1500-luvun puolivälissä ilmestyneestä »Pohjoisten kansojen historiasta» lähtien kiehtoneen »hirven» kansa. Suomalaiselle perinteelle vieras on myös tapa kirjoittaa sukunimi ensin ja sitten

vasta etunimi. Kirjaimet voisi näet tulkita A(cerbi) I(oseph), jota muotoa Acerbi käytti mm. kirjeissään.⁵⁹ Missä määrin tällainen menettely oli luontevaa 1700-luvun lopun italialaiselle monogrammikulttuurille, ei ole tiedossani. Joka tapauksessa suomalaisessa perinteessä se ei ole yleinen, ei myöskään Hurulan seinäkirjoitusten joukossa. Ohimennen voidaan mainita, että Turun Sanomat julkaisi 1980 artikkelin »Keimiöniemen pohjoiset pirtit», jossa väitetään virheellisesti hirressä olevan merkintä »G. A.» Erehdys paljastaa, että sellaisen sieltä suomalainen odottaisi löytävänsä, ei pelkkää sukunimen lyhennettä tai nimiä nimenhuutojärjestyksessä.⁶⁰ Viikkosanomissa vuonna 1975 julkaistussa artikkelissa ilmoitetaan seinään kirjoitetuksi »Acerbi».⁶¹

Acerbin puumerkiksi väitetyn kaiverruksen aitoutta vastaan on esitettävissä vain epäsuoria oletuksia. Skjöldebrand paljastaa, että ulkomaiset matkamiehet nukahtivat tunturilta laskeuduttuaan veneisiin ja heräsivät vasta Muonionniskalla.⁶² Mikäli siis matkalaiset pysähtyivät menomatalla mökillä, niin miksi Acerbi piti käyntiään Hurulassa niin vähäpätöisenä, ettei maininnut siitä matkapäiväkirjassaan mitään vaikka viihtyi paikalla koko tovin mikäli kaiversi vuosiluvun ja monogramminsa seinään. Myös seinässä olleiden aikaisempien kirjoitusten olettaisi kiehtoneen häntä mainintaan asti. Voidaan myös kysyä, olisiko hänestä ollut puukon käyttöön tottumattomana monogrammin ja vuosiluvun veistäjäksi teknisessä mielessä? Acerbin omat isot A-kirjaimet, toki vain paperille piirretyt, poikkeavat pyöreytensä puolesta seinään veistetyistä, kun taas viimeksi mainittu muistutta selvästi esimerkiksi sitä A-kirjainta, joka on sukunimen alkukirjaimena Acerbille maaherra Carpelanin toimesta annettussa passissa.⁶³ Veistikö sen joku suomalaisista matkakumppaneista Acerbin tai matkalla piirtäjänä toimineen Skjöldebrandin hahmotelman pohjalta? Myös tyylikkään Lappi-henkisen monogrammin kehittelystä luulisi mainittavan jossain kohti kirjallisia muistiinpanoja, jos tuo – matkakumppani Skjöldebrandia lainatakseni – itsekäs, kiero, röyhkeä ja ylimielinen egoistimatkailija⁶⁴ todella sellaisen itselleen edes hetkellisesti omaksui. Jonkinlainen selitys tähänkin on annettavissa.

Voimme ehkä olettaa, että nähdessään kämpän seinillä jo jonkin verran vuosilukuja ja nimikirjaimia valtasi Acerbinkin halu ikuistaa käyntinsä pirtin seinään. Muista erottautuakseen hän sai neronleimauksen lisätä A-kirjaimen huipulle sarvet. Kaikki näyttikin hetken aikaa hyvältä kunnes Acerbi tuli ajatelleeksi syvällisempää symboliikkaa, sarvipäätä Acerbia, joka yleiseurooppalaisena kielikuvana merkitsee paholaista ja Välimeren maissa sen lisäksi aisankannattajaa. Sellaiseksi hän tuskin halusi leimautua, joten oli paras unohtaa koko asia!

Sittemmin Acerbin ja sarvimonogrammin yhdistävä kertomusperinne on iskostunut ympäristön asukkaiden mieliin varmana asiana, jota on levitetty myös paikkakunnan ulkopuolisten kävijöiden tietoon vuosikymmenestä toiseen. Se oli elävää ja varmaksi mainittua suullista perinnettä ainakin 1970-luvun alkuun asti.

Soraääniäkin puumerkin aitoudesta on kuulunut. Erkki Vuollo kirjoitti aikanaan museovirastolle⁶⁵:

Uskomme, että Museovirasto kykenee selvittämään Hurulan kämpän ACERBIN nimikirjoituksen aitouden, sillä kerrotaan myös nimet kaiverretun kaksikymmenluvulla erään opiskelijan toimesta, joka oli yliopistossa kirjoistaan lukenut ACERBIN matkoista.

Teoriassa tällainen väite on tietenkin mahdollinen ja sen puolestakin voidaan esittää muutamia seikkoja. Mainittu »ylioppilas» olisi ehkä voinut tuntea kertomuksen Acerbin käynnistä seudulla vaikka hänen matkakirjaansa ei ollutkaan vielä julkaistu suomeksi, sillä sen kuvitusta oli käytetty esimerkiksi kansatieteen oppikirjoissa. Veis-

tomerkkien – numeroiden – oikeata tekotapaa ja tyyliä, joka oli erilainen 1700-luvun lopulla kuin 1900-luvun alussa, oli helppo jäljitellä katsomalla vierestä mallia, sillä olihan hirsissä aitoja numeroita jo kyllin. Kyseessä ei siis olisi tarvinnut olla kovinkaan nokkela opiskelija, ei välttämättä edes kansatieteilijä. Kuten edellä myös mainittiin, poikkeaa sarvekas A-kirjain 1700-luvun vakiotyylistä. Itse asiassa hirressä oleva A-kirjaimen muotoilu muistuttaa 1900-luvun alkupuolella Suomessa käytössä ollutta isojen kirjainten kaunokirjoitustyyliä, jossa vasen haara on ulospäin kaareva ja oikea kovera. Myöhäistä veistoaikaa – esimerkiksi 1920-lukua – saattaisi merkitä myös se, ettei Ilmari Mannisen retkikunta katsonut aiheelliseksi ottaa tästä merkistä hankauskopiota, jos sen pohja kiilteli vielä uutuuttaan vaaleana.

Myöhäistä tekoaikaa vastaan puhuu kuitenkin esimerkiksi piirtojälkien sijoitus. Vuosiluku ja puumerkki ovat hirressä, joka on ollut sekä hyvällä kaiverruskorkeudella että myös korkeudella, jossa hirrellä on ollut optimaalinen mahdollisuus säilyä kun alempana ja ylempänä olevat hirret ovat herkemmin joutuneet alttiiksi lahoamiselle ja niin ollen vaihdolle. Hyvään sijoitukseen kuuluu tavallaan myös se, että veistokohdalla aukon äärellä on hirressä ollut piirtohetkellä vielä hyvää tilaa, joka olisi ollut hyvin kyseenalaista reilut sata vuotta myöhemmin.

Ikäkysymyksiä

Hurulan kalamajasta ensinnä kirjoittanut Ilmari Manninen oli sitä mieltä, että tämä rakennus oli Keimiöniemen vanhimpia. Hän mainitsee tavanneensa rakennuksesta mm. vuosiluvut 1789 ja 1799 (jälkimmäisen kohdalla hän ei mainitse lainkaan kirjaimia »Ai»). Muidenkin Keimiöniemen kämppien osalta hän näyttää johtuneen 1700-luvun jälkipuolelle sijoittuvaan ajoitukseen.⁶⁶

Olli Kivisen mukaan Hurulan pirtti rakennettiin todennäköisesti noin 400 vuotta sitten. Varmaa tietoa rakentamisvuodesta ei kirjoittajan mukaan kuitenkaan ole, »mutta se asettunee joka tapauksessa 1600-luvun taitteeseen.» Eräänä mahdollisuutena on mainittu vuosi 1608, jota osoittava merkintä oli Kivisen mukaan kaiverrettu jo tuolloin käytössä olleen rakennuksen seinään.⁶⁷ Samantapaista ajoitusta tarjosi Antti Salminen eräässä Lapin paikallislehdessä vuonna 1976.⁶⁸

Onni Vuorio – Muonion historiaa utterasti harrastanut paikkakuntalainen – on ilmoittanut löytäneensä Hurulan pirtin sisäseinästä vuosiluvun 1581, joka oli piirretty latinalaisin numeroin MDLXXXI. Kerrotaan, että hirsi merkintöineen on kuitenkin poistettu paikaltaan ja sen sanotaan hävinneen kämpän korjaustöiden yhteydessä viimeistään 1970-luvulla.⁶⁹ 1500-luvulle Hurulan pirtin sijoitti myös museoviraston arkkitehti Maija Kairamo rakennushistorian osastolle tekemässään matkaselostuksessa.⁷⁰ Tieto oli saatu oppaana toimineelta Jerismajan isännältä Veikko Liikavainiolta.

Samoin vuonna 1984 ilmestyneessä »Lapin lääni rakennusperintö» -teoksessa mainitaan Keimiöniemen itärannalla sijaitsevan kalapirtin periytyvän mahdollisesti 1500-luvulta. Lisäksi todetaan, että »kertoman mukaan siinä on ollut seinähirteen kaiverrettuna vuosiluku 1581. Vuosiluku ei kuitenkaan ole enää nähtävissä – myös tuo hirsi on ilmeisesti uusittu pirttiä 1970-luvulla kunnostettaessa.» Myös vuosiluku 1608 mainitaan »Lapin rakennusperintö» -teoksessa.⁷¹ Mitä 1970-luvun taitteessa toteutetun kunnostuksen yhteydessä tarkalleen ottaen tehtiin, ei ole aikakirjoihin jäänyt. Museoviraston kansatieteen kuva-arkistossa olevien Vilho Koljosen ottamien valokuvien teksteistä ilmenee, että asiantuntijana kunnostuksessa toimi Kalle Trast ja että Hurulan

pirtin vieressä olleen »lisärakennuksen» ehyitä hirsiiä käytettiin Hurulan pirtin kunnostamiseen.⁷² Ne lienevät niitä, joiden toinen viistosti katkaistu pää sittemmin törrötti muusta linjasta ulkonevasti sekä seinän ala- että yläosassa. Ilmeisesti lisärakennuksella tarkoitettiin kämpän jatkeena ollutta vajaa.

Yllä mainittuun, pelkästään suulliseen perinteeseen nojaavaan vuosilukuhavaintoon ja Onni Vuorion Luoteis-Lappi -lehdessä julkaisemaan olettamukseen tukeutuen Kivinenkin esitti, että Hurulan pirtti oli pystyssä jo 1500-luvulla, ja että se säilyi huomaamattoman sijaintinsa vuoksi venäläisten hävitykseltä, joka olisi kohdistunut pääosin Kenttärannan rakennuksiin, joiden joukossa oli Kivisen tietolähteenä toimineen Vuorion arveluiden mukaan hävitysaikana huomattavasti Hurulaakin vanhempia majoja.⁷³

Mikäli muistoissa elävälle vuosiluvulle annetaan todistusvoimaa, olisi Hurulan pirtti ollut jo 1950-luvulla Suomen vanhimpia vuosiluvulla merkittyjä hirsirakennuksia ja tiettävästi maamme vanhin hirsirakenteinen tulisijallinen rakennus.⁷⁴ Vanhimmat säilyneet puurakennuksemme ovat näet yleensä vilja-aittoja, jotka maamiehen pankkina tehtiin mahdollisimman hyvästä raaka-aineesta parhaalla tekniikalla ja sijoitettiin tulipalovaaran välttämiseksi pihapiiristä loitommmalle, kuivalle paikalle. Niihin ei myöskään kohdistunut modernisointipaineita kuten asuinrakennuksiin eikä niissä käsitelty vesiä, joten ne eivät jotuneet jatkuvalla kosteudelle alttiiksi. Aittojen säilymisedellytykset ovat siten olleet muita puurakennuksia paremmat.

Täysin edellisistä poikkeaviakin kantoja Hurulan pirtin iästä on esitetty. Keimiöniemen rantakaavoituksen maininkien lyödessä 1980-luvun alkupuolella korkealla kirjoitti Muonion kunnan sosiaalisuhteerinä tuolloin toiminut Erkki Vuollo museovirastolle kirjeen⁷⁵, jossa kerrotaan mm. seuraavaa:

Lähinnä matkailujärjestöjen toimesta on Keimiöniemen kalapirteistä tehty yksi Suomen seitsemästä ihmeestä. Paikallisina puuhamiehinä ovat olleet kansakoulun opettaja Vilho Koljonen, joka on toiminut sivutoimisena kunnan matkailuasiamiehenä ja on tänä aikana hatarin perustein kirjoitellut lehtiin historiallisluontoista matkailubluffia. Jerisjärven rannalla olevan matkailumajan vahtimestari Veikko Liikavainio on tehnyt lähinnä improvisoitua historiaa. Kymmeniä vuosia Muonion kunnan toimistoapulaisena toiminut Onni Vuorio itsekin epäilee Keimiöniemen kalamökkien historiaustaa.

Paikalliset maanomistajat ovat aina olleet tietoisia, että Keimiöniemellä olevat nykyiset kalapirtit on tehty vanhoista heinäladoista, jotka ovat voineet olla aikanaan myös aittoina ja saunoina. Vanha käräjöpöytäkirja (liite 4) todistaa, että Keimiöniemen tilan erottamisen aikana, 20.2.1882, nykyisiä kalasaunoja ei ollut. Vielä tämän vuosisadan alkupuolella on esimerkiksi Ylitornion kunnasta kalamajaksi vanhoja rakennuksia tuotu. Viimeiset ladot on tuotu v. 1980 (liite 5).

Yllä olevan sitaatin maininta kalapirttien nuoruudesta nojaa Lapin tuomiokunnan tuomiokirjaan 7.3.1883 (§ 14). Siinä käsitellään kalasaunapaikkojen erottamistoimituksen kumoamista. Asiakirjassa sanotaan mm.

saadakseen sen toimituksen kumotuksi, jonka kautta Maanmittari A. Lönnbohm oli menneen kesän aikana vastaajille paaluttanut maata kalasaunapaikoiksi Jerisjärven rannalla ja samalla saada vastaajat velvoitetuiksi poisluopumaan sanotut maakappalet, sieltä muuttamaan pois taikka kantajille luopumaan sinne rakennetut huoneensa ynnä muuta mitä asiaan kuuluu...

Kalapirttejä oli kiistämättä palstoitetulla alueella, mutta mielenkiintoista on se, että siirtovaatimuksen perusteluksi kantajat esittivät kalasaunat rakennetuiksi vasta Keimiöniemen talon perustamisen jälkeen. Vastajaat myönsivätkin tämän, mutta esittivät todisteita, joiden mukaan paikalla oli aiemmin ollut heidän hallitsemiaan rakennuksia. Koskiko väite myös Hurulan majan aluetta vai pelkästään Kenttärantaa, ei ole pääteltävissä.

Onni Vuorio arveli perimätietojen pohjalta Luoteis-Lappi -sanomalehdessä julkaisemassaan »Muonion historiikki» -artikkelisarjassa, että vanhimmat pirtit oli saatettu kuljettaa paikalle talvikeleillä aina Ylitorniosta saakka, jossa ne olivat toimineet talojen aittoina tai muina ulkorakennuksina.⁷⁶ Mikäli tähän ryhmään olisi luettevissa myös Hurulan maja, tukisi se hiukan latinalaisin kirjaimin tehdyn varhaisen vuosiluvun esiintymismahdollisuutta.

Hurulan pirtin substanssia lisäsi Keimiöniemen kalapirttien (14 kappaletta) pääsy Finnairin, Suomen Matkailuliiton ja Suomen Kotiseutuliiton vuonna 1972 järjestämän yleisökilpailun puitteissa »Suomen seitsemän ihmeen» joukkoon.⁷⁷

* * *

Pelkän ulkoisen, silmämääräisen tarkastelun nojalla oli seinähirsissä havaittavissa vielä 1990-luvun taitteessa eroja sekä kuluneisuuden että veistotyylin suhteen. Samoin veistomerkintöjen luonne ja sijainti viittasivat kerrokselliseen rakennushistoriaan.

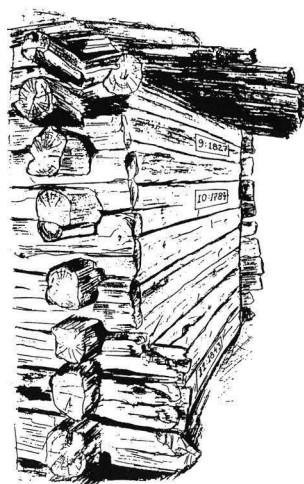
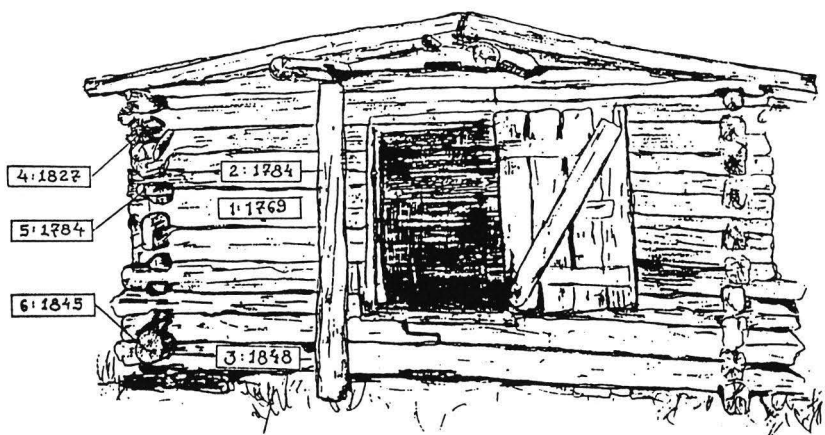
Päästäkseen varmemmalle pohjalle Hurulan kalamajan ajoituskysymyksessä tilasi museoviraston rakennushistorian osasto vuonna 1989 Joensuun yliopiston Karjalan tutkimuslaitoksen Ekologian osaston Dendrokronologian laboratoriolta majan seinähirsien vuosilustotutkimukseen perustuvan iänmäärityksen. Lisensiaatti Pentti Zetterberg otti määrittystä varten 12 kairausnäytettä kiinteistä seinähirsistä sekä lisänäytteeksi irtonaisesta hirrenpäästä sahatun kiekon. Näytteitä otettiin eri seinistä ja eri korkeudelta (Kuva 22).⁷⁸

Puulustotutkimus osoitti, että kauttaaltaan männystä tehdyssä rakennuksessa oli 1990-luvun taitteessa kolme iältään erilaista hirsikerrostumaa (Kuva 23).

Vanhimpaan ryhmään kuuluvia hirsiiä oli jäljellä kaikissa seinissä, ainakin hirsikerroissa 6–8. Esimerkiksi eteläseinän luokkuikkuna on veistetty vanhimpiin hirsiiin. Tähän ryhmään lukeutui hirsistä kuusi, joista kolmessa viimeinen vuosirengas oli muodostunut puun kasvaessa kesällä 1784. Niiden joukkoon kuuluu myös hirsii, jossa on Acerbin puumerkiksi oletettu kuvio sekä vuosiluku 1799. Rakennus – tai tarkemmin sanoen seinähirsii – olisi siis ollut hänen paikalla käydessään vain 15 vuoden ikäinen. Vanhimmat tämän ryhmän hirsistä oli veistetty puista, jotka olivat aloittaneet kasvunsa 1555–1630 eli ne olivat kaadettaessa 150–230-vuotiaita.

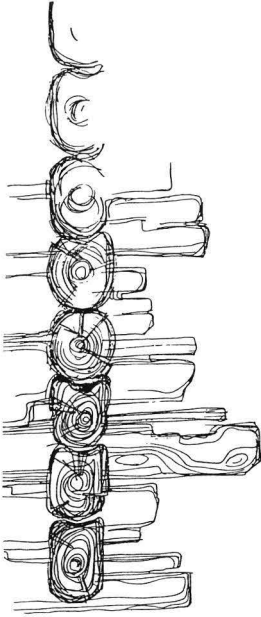
Toisen ryhmän muodostavat seinähirret, jotka oli kaadettu talvikaudella 1827–28. Sellaisia oli ajoitettujen joukossa kolme. Länsi- ja itäseinän hirret olivat yhdeksäntenä hirsikertana, kun taas kolmas sijaitsi takahuoneen eteläseinän alimpana kengityshirtenä. Viimeksi mainittuun oli tehty runsaasti veistomerkintöjä 1800- ja 1900-luvuilla; vanhin havaittu oli »TA 1835». Hirsiksi käytetyt puut olivat alkaneet kasvuunsa 1653–1668 eli ne olivat kaadettaessa 160–175:n vuoden ikäisiä.

Kolmanteen ja samalla nuorimpaan ryhmään kuuluu neljä ajoitettua hirttä, jotka on kaadettu talvikaudella 1848–49. Ne olivat kaikki Hurulan kalamajan kengityshirsiiä, siis tutkimushetkellä alimpana sijainnutta hirsikertaa. Näiden hirsien muista seinähirsistä poikkeava pituus, veistomerkintöjen esiintyminen paikassa, johon niitä olisi vaikea kaivertaa sekä se, että pohjoisseinän kengityshirressä kirjoituksia leikkaa ny-

Kuva 22. Dendrokronologisten näytteiden ottoapaikat ja ajoitus-
taulukko. – Zetterberg 1990.

N:o	Näyte	Sijainti kohteessa: ¹	Sp. ²	lkm.	mean	s.d.	ac.	m.s.	Vuodet	Pt. ³	Puun kaatoaika ⁴
01	hirsi	pohj.seinä, hk. 6	1	205	59.4	53.3	.914	.334	1565-1769	3B	kesän 1769 jälkeen
02	-"	pohj.seinä, hk. 7	1	213	53.6	39.3	.901	.210	1572-1784	2A	talvi 1784/1785
03	-"	pohj.seinä, hk. 1	1	146	65.1	34.3	.785	.248	1703-1848	2A	talvi 1848/1849
04	-"	itäseinä, hk. 9	1	168	49.7	23.0	.814	.233	1660-1827	1A	talvi 1827/1828
05	-"	itäseinä, hk. 7	1	216	45.3	42.7	.945	.218	1569-1784	2A	talvi 1784/1785
06	-"	itäseinä, hk. 2	1	144	59.8	33.5	.783	.265	1702-1845	3B	1846-1850
07	-"	eteläseinä, hk. 7	1	230	Ei laskettu (lahoa)				1555-1784	2A	talvi 1784/1785
08	-"	eteläseinä, hk. 8	1	155	69.7	31.9	.817	.225	1630-1784	3A	1784-1786
09	-"	länsiseinä, hk. 9	1	175	53.5	35.3	.890	.252	1653-1827	2A	talvi 1827/1828
10	-"	länsiseinä, hk. 7	1	216	44.6	60.1	.970	.312	1569-1784	1A	talvi 1784/1785
11	-"	länsiseinä, hk. 1	1	189	49.4	41.3	.865	.329	1655-1843	3B	1844-1849
12	-"	takahuone, etel.s. hk. 1	1	160	56.7	29.9	.752	.261	1668-1827	2A	talvi 1827/1828
13	-"	irrationaalinen hirrenpää	1	161	65.2	44.3	.902	.208	1688-1848	2A	talvi 1848/1849

Kuva 23. Hurulan kämpän nurkkaa. Hirsien pituuden vaihtelevuus ja salvoslovienvaihteleva sijainti ja koko paljastavat, että ainakaan kaikki rakennuksen hirret eivät ole dokumentointihetkellä alkuperäisellä paikallaan. – Piir. Olli Kivinen 1982.

kyinen nurkkasalvos ja »muut yksityiskohdat» ovat johtaneet Zetterbergin päättämään hirsien olevan peräisin kesällä 1849 rakennetusta huonepituudeltaan toisenlaisesta rakennuksesta. Sen seinissä olleet kirjoitukset osoittavat rakennusta käytetyn kenties pitempäänkin ennen sen purkamista ja seinähirsien hyödyntämistä Hurulan kalamajan kengitystarpeiksi.⁷⁹ Tähän ryhmään lukeutuvien, hirsiksi myöhemmin käytettyjen puiden taimet ovat alkaneet kasvunsa 1655–1703 eli ne ovat olleet kaadettavissa 146–194-vuotiaita.

Koska kirjoituksia oli vielä 1990-luvun taitteessa myös alimmaisina sijaitsevien seinähirsien ulkopinnoilla – jossa asemassa niitä ei varmasti ollut alkujaan veistetty – on kiistämätöntä, että rakennus on elänyt monivaiheisen elämän kuten ulkoinen tarkastelu antaa uumoilla ja vuosilustoanalyysi vahvistaa. Hirsiiä on siis vaihdettu paikasta tai rakennuksesta toiseen ja käännelty niiden käytön maksimoimiseksi ja kämpän eliniän jatkamiseksi mahdollisimman taloudellisella tavalla (Kuva 24). Hirsien siirtelystä kieli myös monien veistokirjoitusten katkelmallisuus.⁸⁰ Tällainen hirsien vaihtelu ja uusilla korvaaminen on ollut varsin yleistä kautta maan. Se onkin lopulta ainoa seikka, johon voidaan vedota väitettäessä, että Hurulan kalamaja oli rakennettu jo 1500-luvulla ja että tästä kertova vuosiluvulla merkitty hirsi oli sittemmin korvattu uudella. Mikäli näin todella on asian laita, herää välittömästi muutamia selitystä vaativia kysymyksiä.

Mitä ensinnäkin kirjallisiin lähteisiin tulee, ei niistä ilmene, että Hurulan kämpän paikalla olisi ollut 1500-luvulla rakennus saatikka että nimenomaan se olisi jäänyt viholliselta polttamatta, sillä tilikirjassa ei poltettuja kalastamoja pelkkää lukumäärää tarkemmin määritellä. Mikäli Hurulan maja oli tuolloin olemassa, se saattoi tietenkin jäädä muista erillään sijaitsevana helpommin polttamatta kuin niemen länsipuolinen kalakenttä useampine rakennuksineen, johon vihollisen mielenkiinto arvattavasti mieluummin ohjautui. On vaikea päätellä, kuinka hyvin kämpät olivat aikanaan näkyvis-

sä tai puu- ja pensaskasvullisuuden suojaamia. Vanhimpia valokuvia tarkastellessa kasvullisuus näyttää olleen kentissä olematonta ja niiden ympärilläkin huomattavasti nykyistä vähäisempää sekä polkemisen että polttopuiden hankinnan tuloksena. Koska kuvien oton ja 1500-luvun tapahtumien välillä on melkoinen aikaero, ei varmoja päätelmiä voi tehdä. Voi kuitenkin olettaa, että kentät olivat tuolloin ehkä satavuotisen käytön (saamelaisten asustelu näiden kenttien paikalla jo aiemmin on tietenkin myös mahdollista) tuloksena vasta muotoutumassa avoimiksi ja että Hurulan mahdollinen kämpppä saattoi lymytä vihollisen silmiltä suojassa kasvullisuuden ansiosta.

Mikäli kämpppä olisikin tehty myöhemmin, oli sille aikojen kuluessa helppo hyväksyä enemmän ikää juuri mainitun sivusijaintiin nojaavan selityksen turvin. Jos taas oletetaan, että Hurulan kämpppä tehtiin vasta vainolaisen retken jälkeen, on sen sijoittaminen muista erilleen looginen ajateltaessa, että sillä oli kenties silloin hiukan toivoa säilyä viholliselta sekä suojaisuutensa että viitseliäisyyttä vaativan lähestymisen ansiosta.

Vanhimmat kirjalliset maininnat, joita jotenkin voidaan käyttää Hurulan majan vuosisatojen takaisen olemassa olon todisteena, ovat melko myöhäisiä siihen nähden, että 1500-luvulla Jerisjärven kalastajina mainitaan jo armassaarelaiset, kuivakangaslaiset, juoksinkilaiset ja matarenkilaiset.⁸¹ Armas Luukko kirjoittaa tarkkaa lähdettä kuitenkin mainitsematta: »Yhtä irrallisesti mainitaan muutamassa myöhemmässä (s.o. vuoden 1645 jälkeen) lähteessä Karungin Hurulan asukkaiden olevan Muonion Jerisjärven osakkaita.»⁸² Näyttää siis mahdolliselta, että Hurulalaiset ovat tulleet Jerisjärvelle vähintään sata vuotta myöhemmin kuin edellä mainitut »kanta-asukkaat». Kun ranta-apajtkin levittäytyivät länsirannalla kaksi kertaa kenttäaluetta leveämmälle, ei soutuvaivan kannalta oikeastaan ollut väliä sillä, mihin kalamajansa tuossa vaiheessa rakensi. Syrjäinen sijainti selittyisikin luontevimmin myöhäisellä saapumisella. Ensinnäkin muista selvästi erillään olevalta paikalta oli saatavissa pitkään polttopuuta vaivattomasti. Toisaalta uusi kalavesiä verottamaan saapuva ei ollut ehkä ainakaan kaikkien mielestä tervetullut, joten edes jonkinlaisen sovun säilyttääkseen hän rakensi tukikohtansa loitommalle. Esivalta tietenkin siunasi hänen yritteliäisyytensä veronmaksajana. Luukon selvityksistä ilmenee, että järviä voitiin tähän aikaan ottaa vielä talojen nautintaan jokseenkin estottomasti eli niillä kalastelevien talojen määrä vaihteli eri vuosina melkoisesti.⁸³

Tässä yhteydessä sopii myös kysyä, miksi Acerbi olisi viety tunturivaelluksellaan johonkin kämpppään ja miksi siinä tapauksessa juuri Hurulan kämpppään eikä johonkin niemen toisella puolella olevista monista Kenttärannan majoista? Koljosen oletuksen mukaan kämpppään poikettiin sääskiä pakoon.⁸⁴ Näin saattaa tietysti olla, mutta minikäänlaista osviittaa siihen ei löydy. Ratkaisun Hurulan valintaan saattaisi tarjota sekä kämpän sijoitus Keimiötunturin puolella että kämpän ikä, mutta ei suinkaan vanhuus vaan nuoruus! Oletettavasti Kenttärannan kämpät rakennettiin pian vihollisen tuhoamisen jälkeen uudelleen,⁸⁵ joten ne olivat ehkä 1700-luvun lopulla jo melko huonossa kunnossa, kun sen sijaan Hurulan maja oli tehty vasta edellisellä vuosikymmenellä ja siten edustuskunnossa. Sattaa tietenkin myös olla, että Acerbin oppaana kapuamisetkellä toimi henkilöitä, joilla oli siteitä nimenomaan Hurulan majaan. Ikänsä puolesta Hurulan kämpppä – jos se oletetaan rakennetuksi 1500-luvun lopulla – ei olisi ollut vielä kaksi sataa vuotta myöhemmin poikkeuksellinen nähtävyys varsinkaan Välimeren ikiaikaisesta kulttuuripiiristä saapuneelle. Tuskin myöskään sillä tiedolla, että jokin mitätön hirsirakennus oli kenties säästynyt venäläisten polttamiselta, oli kovinkaan suurta mielenkiintoa lisäävää arvoa etelämaalaisen maailmanmatkaajan silmissä.

Merkkilliseltä tuntuu, etteivät ennen 1970-lukua paikalla käyneet ja kämpästä kirjoittaneet henkilöt mainitse, että sen seinäkirressä on 1500-luvulla latinalaisin numeroin tehty merkintä! Sen sijaan he pitävät sekä tätä että muitakin Keimiöniemen silloisia rakennuksia 1700-luvulla tai tarkemmin mainiten vuosisadan jälkipuolella pystytettyinä. On vaikea uskoa, että sellaisilta paikalla käyneiltä tarkkasilmäisiltä kansatieteilijöiltä kuin tohtori Ilmari Manninen ja tohtori Niilo Valonen olisi jäänyt huomaamatta näin merkityksellinen seikka. Manninen sentään teki hirsien merkinnöistä hankauskopioita yhdessä taiteilija Kalle Nuotion kanssa jo vuonna 1929 ja Valosen kohdalla silmien ummistaminen vuoden 1949 käynnin yhteydessä juuri tämän hirren kohdalla – hän mainitsi rakennuksen periytyvän »monien merkkien mukaan 1700-luvulta» – voitaisiin katsoa lähes uskomattomaksi, sillä hän oli nimenomaisesti perehtynyt sekä eräkulttuuriin että vanhimpiin vuosiluvulla merkittyihin rakennuksiimme. Jälkimmäisestä aiheesta hän julkaisi myöhemmin artikkelin ja piti luentosarjan 1960-luvun lopulla Helsingin yliopistossa.⁸⁶ Samaten tuntuu käsittämättömältä ettei maisteri Alfred Kolehmainen olisi huomannut mainittua vuosilukua rakennusta hirsi hirreltä mitatessaan ja piirtäessään. Sitä ei myöskään esiinny hänen tekemissään rakennuksen julkisivujen piirroksissa, joihin tutkija on ottanut mukaan ilmeisesti tärkeimmiksi katsomansa merkinnät. Kolehmainen piti Hurulaa »arvokkaimpana primitiivisenä rakennuksena, eräänlaisena puuttuvana renkaana rakennustaiteessamme.»⁸⁷

Teoriassa Hurulan kalamaja olisi voinut periytyä 1500-luvulta. Silloin oli varmasti käytössä juuri sen mallisia kausiasuntoja, ja muista erillään olevan sijaintinsa vuoksi kämpä olisi ehkä voinut säästyä vihollisen polttamiselta, lisäksi tuolta ajalta on säilynyt jokunen muukin rakennus, joten pohjoisessa hitaasti kasvaneesta petäjästä katkaistu hirsi olisi hyvin saattanut säilyä 400-vuotta. Olen kuitenkin vakaasti sitä mieltä, ettei 1500-luvulla kaadettua hirttä ole ollut ainakaan enää 1900-luvulla Hurulan pirtin seinässä.

Tuntuukin siltä, että tutkijoiden kiinnostus Hurulan kämppää kohtaan on nostanut paikkakunnalla rakennuksen arvoa. Kesällä 1971 paikalla kävi peräti kaksi italialaista tutkijaa, jotka saattoivat todeta, että »lähes kaikki tunsivat täällä Acerbin».⁸⁸ Kun tutkijoilta (Valonen? Kolehmainen?) oli luultavasti saatu kuulla, että vanhimmat kansanrakennuksistamme tavatut vuosiluvut ovat 1500-luvulta, on Hurulakin kevyesti nostettu tähän joukkoon. Tämän suuntaista ideologiaa on paikallishistorian harrastajissa saattanut vahvistaa tutustuminen Valosen »Kansan kuvalehteen» kirjoittamaan artikkeliin, josta voitiin lukea, että

Keimiöniemen kentän kaltaisia ovat varmaan olleet 1500-luvun satakuntalaisten ja hämäläisten lähteiden mainitsemien »erierum» («eräsija») ja »borum» («asumasija») nimisten eräomistusten keskukset. (Valonen 1949,19)

Kirjoittaja ei kuitenkaan ajoita sen paremmin Hurulan kalamajaa kuin muitakaan Keimiöniemen tuolloisia rakennuksia 1500-luvulle, vaan tarkoittaa luonnehdinnallaan kaukonautinnan pysyvistä asutuksista loitolle luomaa kausiasumien rakennusperinnettä, jonka tuloksena saattoi syntyä kokonaisia »eräkyliä» kuten Keimiöniemeen.

Myytin Hurulan kämpän rakentamisesta vuonna 1581 oli mahdollista syntyä vasta Armas Luukon julkaistua Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin maakuntahistorian ensimmäisen osan vuonna 1954. Siinä tehtiin ensimmäisen kerran tiettäväksi, että Jerisjärvellä oli ylimalkaan ollut kalamajoja jo 1500-luvulla. Tästä oli helppo lähteä kehittämään ajatusta Hurulan kämpän säästymisestä venäläistuholta jne.

Vielä eräessä vuonna 1960 ilmestyneessä kirjoituksessa, jonka ilmeisenä tietoläh-

teenä oli Onni Vuorio, mainitaan Hurulan pirtin seinässä olevan vuosiluku 1608.⁸⁹ Kalamajan ajoittumisen 1500-luvulle hän lanseerasi Torniolaakson vuosikirjassa vuonna 1963 julkaistussa lyhyessä kirjoituksessa »Jerisjärven kalastus ja vanhat kalapirtit». Siinä toistettiin aluksi Armas Luukon aiemmin julkaisemat armassaarelaisten kalastusnautinnat Jerisjärvellä 1500-luvulla sekä venäläisten hävitysretki syksyllä 1592 ja sitten, mitenkään perustelematta, kirjoittaja toteaa: »Tältä ajalta on ainakin säilynyt Keimiöniemen Hurulanniemen vanha pirtti, joka on ollut Karungin Huruloiden hallinnassa.» Eräänlaisen virallisen vahvistuksen asia sai ylemmältä taholta, kun eversti Ahti Paulaharju – ilmeisesti paikkakuntalaisten informoimana – julisti Muonion kotiseutupäivillä, että »Nykyisin (Kenttärannan) 14 kalakämpästä vanhimmat ovat 1600-luvulta, mutta sen sijaan Keimiöniemen toisella puolella on näihin päiviin säilynyt 1581 rakennettu Hurulan kämppä».⁹⁰ Näin ei siis liene asian laita, mutta ilmeistä sen sijaan on, että Hurulan kalamaja oli viime vaiheessaan »vanhin maastamme tunnettu lämmitettävä talonpoikainen rakennus».

Pirtin käyttö

Hurulan kalamaja palveli ennen muuta kausikalastustukikohtana. Sitä on käytetty myös tilapäisenä asuntona. Kun sää ison selän puolella oli tuulinen eikä sinne sen vuoksi mielellään haluttu soutaa, jäätiin majaan odottelemaan tuulen tyyntymistä – joskus pitkäksikin aikaa. Ajankulukuksi voitiin vaikkapa »kavertaa» merkintöjä seinähirsiin.⁹¹

Majassa vietettiin myös ruoka- ja yölepoa syönnin jälkeen samaan tapaan kuin Torniojoen Kukkolankosken äärelle tehdyssä kodassa, jossa pyytömiehet heittäytyivät kylläisinä ja väsyneinä yösydämeiksi levolle.⁹² Siikanuottoa vedettiin iltapimeässä, joten yötaukoa kesti Jerisjärvellä keskiyöstä varhaiseen aamuun.⁹³

Hurulan kalamaja kaavailtiin siirrettäväksi 1930-luvun taitteessa museoesineenä paremmin turistien nähtäville Helsingin Seurasaaren ulkomuseoon.⁹⁴ Perusteena oli halu turvata kalakämpän säilyminen ikiajoiksi. Lupaa pyydetäessä ja maksua tarjottaessa Vilhelm Liikavainio kieltäytyi myymästä rakennusta, koska kauppaa ei hänen mukaansa omistussuhteiden sekavuuden vuoksi voitu tehdä. Sittemmin Helsingin museoväenkin näkemykset muuttuivat. Eräkulttuurimme syvälinen tuntija professori Niilo Valonen kirjoitti vuonna 1949:

... parituhattavuotisen kehityksen viimeisenä muistona Jerisjärven kalakentät ansaitsevat jäädä paikoilleen niiksi sadoiksi vuosiksi, jotka puu kestää ilmaston vaikutuksia vastaan... arvokkaampaa sijaintia erähistoriamme viimeinen näkyvä muisto tuskin voisi saada.

Maja jäi paikalleen vähemmän näkyväksi, mutta samalla aidommaksi muistomeriksi, joka kului käyttäjien käsissä.

Myöhemmin Hurulan maja oli vaarassa tuhoutua samaan tapaan huoltamattomuuttaan kuin Tulkinsaareissa ollut vanha, aina 1950-luvulle säilynyt kalapirtti. Onni Vuorio kirjoitti vuonna 1967 Torniolaakson vuosikirjaan vetoamuksen kalapirttien kunnostukseen ryhtymiseksi välittömästi. Ainakin pirteistä vanhimman, »Hurulanniemen savupirttivanhuksen», säilyminen tuli turvata muistomerkkinä keskiaikaan palautuvasta eräperinteestä.⁹⁵ Asia ei kuitenkaan edennyt kovin joutuisasti. Kotiseutulautakunta teki Muonion kunnanhallitukselle vuonna 1967 aloitteen Keimiöniemen kala-

majojen kunnostamiseksi. Tarpeellisista korjaustoimenpiteistä päätettiin laatia tarkempi suunnitelma.

Kunnostustoimet lienevätkin edistyneet kunnan taholla, mutta seuraavana vuonna opetusministeriö hylkäsi Hurulan kalamajan entistämiseen anotun valtionavun. Kotiseutulautakunta esitti tässä tilanteessa rakennuksen purkamista ja hirsien varastointia niin, että kalamaja voitaisiin parempien aikojen koittaessa pystyttää uudelleen. Kunnanhallitus hankki purkutyöstä arvion, mutta piti sitä siksi suurena, ettei asian toimeenpanoon katsottu olevan mahdollisuutta ainakaan vuoden 1968 aikana. Saatuaan tiedon päätöksestä ryhtyi kotiseutulautakunta toimiin. Paikallisen Lions-klubin aloitteesta ja sen sekä kotiseutulautakunnan jäsenten talkooyhteistyönä kunnostettiin pahasti sortunut pirtti vuonna 1969.

Jerismajasäätiö esitti 18.5.1973 Maa- ja metsätalousministeriölle Keimiönien liittämistä joko Pallaksen luonnonsuojelualueeseen tai sen muodostamista omaksi Keimiönien luonnonsuojelualueeksi. Ministeriö pyysi asiasta lausuntoa museovirastolta. Virasto puolsi aloitetta esittäen samalla suojelualueen laajentamista käsittämään koko Jerisjärven. Laajennusta perusteltiin sillä, että järvi metsäisine rantoineen sekä Keimiönienessä ja Saaressa löytyvine kulttuuri- ja rakennushistoriallisine jäänteineen muodostaa sellaisen luonnon- ja kulttuurimaisemakokonaisuuden, jota mm. UNESCO:n World Natural and Cultural Heritage -suositus ja luettelointi tarkoittaa.⁹⁶ Näin ei kuitenkaan käynyt, mutta Keimiönien vuonna 1982 valmistuneessa ranta-kaavaehdotuksessa esitettiin kalakentän rakennukset suojeltaviksi. Hurulan kalamajakin sisällytettiin 1980-luvun alussa Lapin Läänin Rakennusperinne ry:n laatimaan Lapin läänin kulttuurihistoriallisesti merkittävien rakennusten luetteloon. Toimenpiteet edesauttoivat osaltaan rakennuksen säilymistä ja osin kunnossapitoakin. Kenttäranta rakennuksineen on nyttemmin sisällytetty myös valtakunnalliseen maiseman-suojeluohjelmaan.

Hurulan majassa ei asuttu enää viimeisten vuosikymmenien aikana. Auton ja moottoriveneen käyttöön otto nopeuttivat matkantekoa. Saaliitkin alkoivat vähentyä. Hurulan kalamaja oli lappilaisen käytännön mukaisesti avoinna kulkijoille heidän hakinessaan suojaa päänsä päälle. Tämä vapaus koitui rakennuksen kohtaloksi.

* * *

Kiitän korkeakouluharjoittelija Carina Jaatista artikkelin laadinnan yhteydessä anetusta teknisestä tutkimusavusta.

Lähdeviitteet

¹ Lapin Kansa 1.6.1991; Kaleva 1.6.1991; Kaleva 3.6.1991.

² Kivinen 1982, 10.

³ Luukko 1954, 148.

⁴ Luukko 1954, 414.

⁵ Kivinen 1982, 10.

⁶ Kivinen 1982, 10.

⁷ Manninen 1930, 1779; Liedes mainitsee ruokakaloina ahvenen, hauen, muikun, mateen ja siian, joiden lisäksi kiiskiä pyydettiin pellonhöystöksi. Järvessä asusti myös kivikaloja sekä harvinaisena säynettä, joilla ei ollut käyttöarvoa. Ks. Liedes 1955, 151.

⁸ Kivinen 1982, 13.

⁹ Valonen 1949, 18.

¹⁰ Petrelius 1931, 192; Valonen 1949, 18–19.

- ¹¹ Kivinen 1981, 10.
- ¹² Luukko 1954, 778 < RKA Ruotsin kamariarkisto, Västerbotten 1594:3; 1596:1.
- ¹³ Vuorio 1976; Luukko 1954, 778.
- ¹⁴ Maija Kairamon matkakertomus 21.6.1973.
- ¹⁵ Valonen 1949, 18.
- ¹⁶ A. Keimiöniemi A. Sinisalolle 6.1.1983.
- ¹⁷ Onni Vuollo MV:lle 7.5.1983; Kivinen 1982, 30.
- ¹⁸ Lapin rakennusperintö 1984, 127.
- ¹⁹ Valonen arvioi kentän pituudeksi puoli kilometriä vuonna 1949. – Kentän lähteissä ilmoitettu vaihteleva pituus saattoi tietenkin johtua rakennusten vaihtelevasta määrästä: vuonna 1931 niitä ilmoitetaan olevan 14, vuonna 1949 12 ja vuonna 1977 kaikkiansa 16, joista osa tosin pahasti rappiolla, Ks. Petrelius 1931, 191, Valonen 1949, 18 ja Liedes 1955, 151.
- ²⁰ Kivinen 1981, 30 ja seur.
- ²¹ Kivinen 1981, 17.
- ²² Valonen 1949, 18.
- ²³ Valonen 1949, 18.
- ²⁴ Lapin rakennusperintö 1984, 128.
- ²⁵ Mittapiirroksia ovat laatineet omasta intressistään professori Olli Kivinen ja maisteri Alfred Kolehmainen, museoviraston toimeksiannosta rakennuspiirtäjät Eero Jama ja Veijo Laine.
- ²⁶ Manninen 1930, 1780; Kivinen 1982, 18.
- ²⁷ Manninen 1930, 1780; Valonen 1949, 18; Kivinen 1982, 18.
- ²⁸ Anttila 1972, 114.
- ²⁹ MV:KYKA 3707:21.
- ³⁰ Ks. MV:KYKA 3842:132.
- ³¹ Nykysuomen sanakirja, hakusanat *kämpä, maja, pirtti, sauna*.
- ³² Kivinen 1982, 18.
- ³³ Esim. museoviraston kirje A. Keimiönimelle 8.6.1983.
- ³⁴ Sirelius 1989, 147–149; Valonen 1975, 184; Linkola 1984, 266–283; Kivinen 1982, 18.
- ³⁵ Valonen 1975, 174.
- ³⁶ Valonen 1975, 181.
- ³⁷ Valonen 1975, 184.
- ³⁸ Valonen 1975, 184.
- ³⁹ Valonen 1975, 193.
- ⁴⁰ Valonen 1975, 193–194.
- ⁴¹ Valonen 1975, 197, 204, 209.
- ⁴² Valonen 1949.
- ⁴³ Lapin rakennusperintö 1984, 128.
- ⁴⁴ Manninen 1930, 1780.
- ⁴⁵ *Ja kun rukoillette* niin älkää tyhjiä hokeko *niin kuin pakanat*. – Ks. Pyhä Raamattu 1993, Evankeliumi Matteuksen mukaan, 6 luku, jae 7.
- ⁴⁶ Tulkinnasta ks. Manninen 1930, 1780.
- ⁴⁷ Koljonen 1981.
- ⁴⁸ Sallinen 1976.
- ⁴⁹ Sirelius 1989, 440–442, 515–516, 560; Koljosen väittäjä, jonka mukaan sillä suojattiin puustioita ja rakennuksia lahoamiselta, on tietääkseni ainutlaatuinen ja vaatisi lisänäyttöä. Ks. Koljonen 1981.
- ⁵⁰ Sallinen 1976.
- ⁵¹ Kivinen 1981, 21.
- ⁵² Vuorio 22.8.1983.
- ⁵³ Pohjolan Sanomat 5.5.1983.
- ⁵⁴ Vuorio 1963; Suutala 1982, liite.
- ⁵⁵ Kalastusoloista Muoniassa 1927.
- ⁵⁶ Koljonen 1981.
- ⁵⁷ Koljonen 14.11.1981.
- ⁵⁸ Anna 1972, 132.
- ⁵⁹ Koljonen 1969.
- ⁶⁰ Ks. Suni 1980.
- ⁶¹ Ks. Lounemaa 1975, 57.
- ⁶² Skjöldebrand 1986, 111.

- ⁶³ Ks. esim. Saarenheimo 1989, 84, 118.
⁶⁴ Saarenheimo 1988, 141.
⁶⁵ Erkki Vuollon kirje museovirastolle 7.5.1983.
⁶⁶ Manninen 1930, 1779–1780; Manninen 1936, 87–88.
⁶⁷ Kivinen 1982, 17.
⁶⁸ Sallinen 1976.
⁶⁹ Kivinen 1982, 17. – Hurulan majan seinässä oli vielä 1990-luvun taitteessa yksi roomalaisin numeroin tehty vuosiluku MDCCCXXVIII eli 1828. Ks. MV:KYKA 4152:5.
⁷⁰ Maija Kairamon matkakertomus 21.6.1973.
⁷¹ Lapin rakennusperintö 1984, 12.
⁷² MV:KYKA 3842:138, 140.
⁷³ Kivinen 1982, 18; Vuorio 1976.
⁷⁴ Kivinen 1982, 21.
⁷⁵ Erkki Vuollon kirje museovirastolle 30.12.1982 liite 3.
⁷⁶ Vuorio 1976a.
⁷⁷ Mattila 1973.
⁷⁸ Zetterberg 1990.
⁷⁹ Zetterberg 1990.
⁸⁰ Ks. MV:KYKA 4152
⁸¹ Luukko 1954, 147–148.
⁸² Luukko 1954, 146.
⁸³ Hurulan kentän puoleisella Keimiöniemen rannalla olisi syytä suorittaa tarkka maastotarkastus ja varmistaa, ettei tällä alueella ole ollut aikanaan muitakin kausiasuinpaikkoja, jotka olisivat myöhemmin jääneet käyttämättöminä maatumään ja unohtuneet. Ranta on tosin niemen tällä puolella varsin alavaa.
⁸⁴ Koljonen 1981.
⁸⁵ Niistä löytyi vielä 1920-luvulla vuosilukuja 17-sataa luvun alkupuolelta asti. Ks. Perä-Pohjola 23.6.1927.
⁸⁶ Valonen 1959, 22–23.
⁸⁷ Koljonen 1981.
⁸⁸ Anna 1972, 132.
⁸⁹ »Kaiken katoavaisuus kohtaa» 1960.
⁹⁰ Koljonen 1981.
⁹¹ Liikavainio > Kivinen 1982, 20.
⁹² Anttila 1972, 114.
⁹³ Liedes 1955, 151.
⁹⁴ Manninen 1930, 1780.
⁹⁵ Vuorio 1967, 52.
⁹⁶ Museovirasto maatalousministeriölle 16.7.1973.

Lähteet

P a i n a m a t t o m a t l ä h t e e t

VALTIONARKISTO

Ruotsista filmatut mikrofilmit

Ruotsin kamariarkisto, Västerbotten 1594:3 ja 1596:1

MUSEOVIRASTO (MV)

Kulttuurihistorian osasto

Kansatieteen yksikön kuva-arkisto (KYKA)

Ilmari Mannisen Muonion Keimiöniemen kalamajoja esittävät valokuvat ja piirroksat vuodelta 1929

Niilo Valosen valokuvat Keimiöniemestä vuodelta 1949

Alfred Kolehmaisen valokuvat Hurulasta vuodelta 1967

Viljo Koljosen valokuvat Hurulasta vuosilta 1965–70.

Rakennushistorian osasto (RHO)

Kuva-arkisto

Pekka Kärjen valokuvat Hurulan kämpästä vuodelta 1983

V. Laineen valokuvat Hurulan kämpästä vuodelta 1988
Restaurointitekniikka Oy:n selvitys »Hurulan pirtin ja sen seiiniin tehtyjen merkintöjen dokumentointi»
1990

V. Laineen ja E. Jaman mittapiirroukset Hurulan kämpästä vuodelta 1988

Topografinen arkisto

Maija Kairamon matkakertomus Keimiöniemeen 21.6.1973.

Olli Kivinen 28.1.1983 MV:lle (Pekka Kärjelle)

Erkki Vuollon kirje MV:lle 7.5.1983

MV:n kirje A. Keimiöniemelle 8.6.1983

MV:n kirje maatalousministeriölle 16.7.1973

TEKNILLINEN KORKEAKOULU

Maanmittausosasto

Suutala, Heikki 1982: Vesialueiden omistus- ja kalastusoikeuksista. Esimerkkinä erään jakokunnan oikeudet. Diplomityö.

Painetut lähteet ja kirjallisuus

Acerbi, Giuseppe 1963: Matka Lapissa v. 1799. Porvoo.

Anna, Luigi de & Barsacci, Marco & Falzone, Tano 1972: Giuseppe Acerbin jäljillä Tornionlaaksossa. *Tornionlaakson vuosikirja 1972, 125–134*. Porvoo.

Anttila, Veikko 1972: Lohenpyynti Sumisaaren karsinapadossa. *Tornionlaakson vuosikirja 1972, 93–118*. Porvoo.

Forsblom Valter W. 1916: Sydösterbottniska allmogabyggnader. *Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland CXXVIII. Folkloristiska och etnografiska studier I*. Helsingfors.

Hurulan kalapirtti tuhoutui kokonaan tulipalossa Muoniossa. *Lapin Kansa 1.6.1991*.

»Kaiken katoavaisuus kohtaa». Muonion Jerisjärven vanhoja kalapirttejä. *Länsiraja 26.2.1960*.

Kalastusoloista Muoniossa. *Perä-Pohja 23.6.1927*.

Kivinen, Olli 1982: Keimiönieniemi. Rantakaava ja alueen kehittämissuunnitelma. Helsinki.

Kolehmainen, Alfred 1992: Kämppejä ja pihapiirejä. Eno.

Koljonen, Vilho 1969: Giuseppe Acerbin jäljillä Muoniossa. *Rajamme Vartijat 7/1969, 22–23*. Helsinki.

– 1974: Eräkämpän ylistys. *Rajamme Vartijat 7/1974, 0–1*. Helsinki.

– (Ville Koo) 1975: Acerbin jäljillä. *Pohjolan Sanomat 20.6.1975*.

– 1981: Muonion Hurulan kämppävanhus täyttää 400 vuotta. *Pohjolan Sanomat 14.11.1981*.

– 1982: Muoniossa Suomen arvokkain mökki. *Länsiraja*. Pello.

Liedes, Lauri 1955: Keimiönienemen kalakenttä. *Suomen Kalastuslehti 5/1955, 151–153*.

Linkola, Martti 1984: Rakentamisen ja asumisen perinne. *Sukupolvien perintö I*. 1 Talonpoikauskulttuurin juuret. Helsinki–Tampere.

Lounema, Risto 1975: Suomen arvokkain mökki, Jerisjärven aarre. *Viikkosanomat 51–52/1975, 56–58*.

Luukko, Armas 1954: Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia II. Oulu.

Länsirajan nähtävyyksiä. *Länsiraja 4/8 1977*.

Manninen, Ilmari 1930: Kalakämpillä. *Suomen Kuvalehti 1930, 178–1781*.

– 1936: Pohjan pitkiltä periltä. Porvoo.

Mattila, Olavi V. 1973: Suomen seitsemän ihmettä. *Matkailumaailma 2/1973*.

Nykysuomen Sanakirja I–IV. Porvoo–Helsinki 1986.

Paulaharju, Samuli 1922: Lapin muisteluksia. Helsinki.

– 1963: Vanhaa Lappia ja Peräpohjolaa. Porvoo.

Petrelius, T. 1931: Länsi-Lapin kalavesiä. *Suomen Kalastuslehti 11/1931, 191–193*.

Pyhä raamattu. Pieksämäki 1973.

Rosberg & Hilden & Mikkola 1931: Muonio. *Suomenmaa*. Porvoo.

Saarenheimo, Eero 1988: Retki Euroopan ääreen. Giuseppe Acerbi ja hänen Lapin-matkansa 1799. Helsinki.

Sallinen, Antti 1976: Rakennusperinnettä: Hurulan kämppeä on pirkkalaishistoriaa. *Lapin Kansa 12.6.1976*.
»Seitsemännen kerran Acerbi Muoniossa». *Länsiraja 17.6.1982*.

Sirelius, U.T. (1921) 1989: Suomen kansanomaista kulttuuria. Esineellisen kansatieteen tuloksia. Toinen osa. Vammala.

- Skjöldebrand, A.F. 1986: Piirustusmatka Suomen halki Nordkapille 1799. Porvoo.
Suomen seitsemät ihmeet. *Kotiseutu* 3–4/1973.
- Suni, Veikko 1980: Suomen seitsemän ihmettä. Keimiöniemen pohjoiset kalapirtit. *Turun Sanomat Extra* 25.10.1980.
- Suojelukohteen palosta epäillyt vapautettiin. *Kaleva* 3.6.1991.
- Tuli tuhosi arvokkaan suojelukohteen Muoniossa. *Kaleva* 1.6.1991.
- Wahlberg, Erik 1966: Tutkimus Muonion vesistöjen omistusoikeudesta vanhemmalla ajalla. Uppsala.
- Valonen, Niilo 1949: Suomen viimeinen eräkylä. *Kansan Kuvalehti* 49/1949, 18–19.
- 1959: Rakennuksia tutkitaan. *Osmo* 1958–59. Helsinki.
- 1975: Zu den ältesten Schichten der finnischen Hauskultur. *Etnologia Europaea. Vol. VIII,2 1975, s.172–213.* Münster.
- Vuorio, Onni 1963: Jerisjärven kalastus ja vanhat kalapirtit. *Tornionlaakson vuosikirja* 1963, 51–52. Tornio.
- 1976: Muonio sai ensimmäisen kirkkoherran jo vuonna 1788... »Muonion historiikki», *Luoteislappi* 6.2.1976.
- Zetterberg, Pentti 1990: Muonion Hurulan kalakämpän iänmäärittäminen, dendrokronologiset ajoitukset FIlO401–13. *Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos, Ekologian osasto, Dendrokronologian laboratorio, ajoitusseloste* 39.

Summary

The Hurula Fishing Hut at Keimiöniemi in Muonio

Keimiöniemi cape or headland protrudes from the north into Lake Jerisjärvi, the largest body of water in the commune of Muonio in Finnish Lapland. On the west shore of the headland are a dozen or so seasonal dwellings used by the local fishermen. As far as is known, there is only one such dwelling on the east shore, known as Hurula Hut, which burned down in 1991. Local tradition dates its construction to as early as 1581. It has been claimed that this date was inscribed in a wall-timber of the hut. Tradition also claims that this piece of timber was lost in 1970 when the hut was renovated. In addition to the age of the hut, considerably old for Finnish conditions, this building has also been given further historical significance by attributing a carved marking in one of the interior walls to the Italian explorer Giuseppe Acerbi, who travelled in Lapland in 1799.

The present author argues that the Hurula Hut structurally corresponds to a type of dwelling, originally called *maja* in Finnish (the present meaning of the word is »hut»). Typical of the *maja* is an open hearth in the middle of the floor; the smoke is led out through an opening in the middle of the peaked roof. Benches serving as beds are located along the side walls. In South Finland and in many areas adjoining the Baltic this type of dwelling was used in the Iron Age. When ovens with grates began to be built in houses at the turn of the Middle Ages (hence the Finnish term *pirtti* or »cabin»), the *maja* became a seasonal dwelling at bases for fishing and hunting. After World War II there were probably only two such buildings remaining in their original locations, one of which was at Keimiöniemi. The Hurula Hut was of considerable historic importance, as its younger counterpart, a similar fishing hut at Kukkola on the Tornionjoki river had already taken on features of later civilization, such as painted exterior walls.

The National Board of Antiquities of Finland commissioned Joensuu University to carry out a dendrochronological study of the hut. The results showed the use of timber from three chronological stages, the oldest falling into the 1780s. The middle stage was in the 1820s, and the youngest stage was two decades later. Since the oldest logs were in places where the timber was least affected by decay, they can be regarded as never having required replacing. The claimed dating to the end of the 16th century or the beginning of the 17th century, as based on inscribed dates, is also undermined by the fact that between the 1920s and 1960s three recognized ethnographers (Ilmari Manninen, Niilo Valonen and Alfred Kolehmainen) have thoroughly inspected the hut without finding any inscriptions.

The myth of the age of the hut may have been inspired by Armas Luukko's *Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia* (The History of Northern Ostrobothnia and Lapland), which was published in 1954. Luukko

mentions that in 1582 the Russians destroyed »nine fisheries» at Lake Jerisjärvi. The author, however, does not specify their names or locations. Since the Hurula Hut stood apart from the others on the east side of the headland and, according to ethnographers, was of a more archaic type than the other fishing huts in the area, it was easy to accept the idea that it had been spared the ravages of the Russians. In fact, the isolated location of the hut points to a younger age than the others which are clustered in a limited area. Hurula was built farther away, as the Kenttäranta area on the west shore was already occupied. Firewood, for example, was easy to gather in its immediate vicinity. The main point, however, is that historical sources, even according to Luukko, mention the fishermen from Hurula at Jerisjärvi at a very late time. In no case could they have belonged to the owners of a fishery operating at the lake in the late 16th and early 17th century.

The second much-debated feature, the claimed inscription of Giuseppe Acerbi, cannot be verified. It finds support in the ornamentation of the letter A – and intelligent addition not appearing in local carved inscriptions. The date is also in agreement with Acerbi's known travels in Lapland. Furthermore, the timber was old enough for it to have been inscribed in the claimed year. On the other hand, it can be asked why Acerbi's account of his visit to the Keimiötunturi fells makes no mention of staying at the Hurula Hut. Nor does Acerbi's surviving material point in any way to his developing or using the claimed signature. A further question is why Acerbi would have stopped at Hurula and not on the other side of the headland, where at least ten similar huts existed at the time. One reason for a possible visit to the hut could have been its good condition; according to dendrochronology it was not built until the preceding decade. The huts at Kenttäranta on the west side – or at least some of them – were probably built soon after the Russians had destroyed them, and would thus have been almost two hundred years old at the time of Acerbi's visit. Acerbi's inscription (the latter A with a curved left arm and the hyphenated abbreviation A-i) is alien to the Finnish custom of carved inscriptions. We do not know how common these features would have been to late-18th-century Italian noblemen. The problem of whether or not Acerbi gritted his teeth and carved his initials with a Finnish knife into the hard Lapp pine of the wall unfortunately lost its significance in 1991 when three drunken youths were careless with fire and caused the destruction of the hut.